

50 РІДКІСНИХ РОСЛИН ДОНЕЧЧИНИ

Атлас-довідник

Ukrainian Nature Conservation Group
Навчально-науковий центр «Інститут біології та медицини»
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Національний природний парк «Меотида»

50 РІДКІСНИХ РОСЛИН ДОНЕЧЧИНИ

Атлас-довідник

*Присвячується пам'яті
Синельщикова Ростислава Георгійовича (1929–2007),
біолога, колишнього професора кафедри прикладної
екології та охорони навколишнього середовища
Донецького національного технічного університету,
доктора біологічних наук, професора,
академіка Української екологічної академії наук,
почесного члена Українського товариства охорони природи.*

50 рідкісних рослин Донеччини. Атлас-довідник / Перегрим М., Василюк О., Бронсков О., Бронскова О., Ширяєва Д., Спінова Ю., Коломицев Г., Марущак О., Оскірко О., – К.: LAT & K., 2017. – 64 с.

Атлас включає відомості про 50 видів рослин, поширених на території Донецької області, що потребують охорони, та актуальні відомості про їх поширення. Атлас розрахований на зацікавлених школярів, вчителів, студентів, краєзнавців та інших жителів Донецької області, що бажають вивчати природу рідного краю. Для включення у це видання відібрані лише такі види рослин, що можуть бути достовірно впізнані школярами. За задумом авторів, поширення інформації про рідкісні види рослин, які легко упізнати, повинно зменшити кількість випадків їх знищення, а також долучити широке коло громадськості до збору наукових відомостей про поширення зникаючих видів рослин.

Підготовка карт: *М. Перегрим, Д. Ширяєва, Г. Коломицев.*

Упорядкування бази даних: *Д. Ширяєва, О. Марущак, О. Оскірко., О. Василюк.*

Макет: *Н. Антонова.*

Фотографії: *О. Безсмертна, О. Бронсков, О. Бронскова, О. Василюк, Г. Гузь, О. Жигаленко, В. Коломійчук, М. Перегрим, Ю. Спінова, Д. Ширяєва, А. Шмараєва, М. Janisova.*

Фото на обкладинці: *Д. Балховітін*

ЗМІСТ

Вступ	4	Левкой крихкий	38
Плаунець заплавної	7	Шиверекия подільська	39
Вудсія альпійська	8	Клеома птахоніжкоподібна	40
Сальвінія плаваюча	9	Астрагал Геннінга	41
Сосна крейдова	10	Астрагал сарептський	42
Цибуля лінійна	11	Калофака волзька	43
Еремурус показний	12	Карагана скіфська	44
Брандушка різнобарвна (пізноцвіт різнобарвний)	13	Дрік скіфський	45
Гіацинт Палласів	14	Франкенія припорошена	46
Рястка Буше	15	Грабельки Бекетова	47
Шафран сітчастий	16	Гісоп крейдовий	48
Косарики тонкі	17	Шоломниця крейдова	49
Півники борові	18	Повстанка дніпровська	50
Рябчик руський	19	Півонія тонколиста	51
Рід Тюльпан	20	Горицвіт весняний	52
Рябчик малий	22	Горицвіт волзький	53
Плодоріжка блощицна (зозулинець блощичний)	23	Дельфіній яскраво-червоний	54
Плодоріжка болотна (зозулинець болотний)	24	Сон розкритий	55
Зозулині черевички справжні	25	Сон лучний (с. чорніючий, с. богемський)	56
Зозульки м'ясочервоні (пальчатокорінник м'ясочервоний) ...	26	Ранник донецький	57
Гніздівка звичайна	27	Тамарикс стрункий	58
Любка дволиста	28	Словник біологічних термінів	59
Пирій ковилалистий	29	Рекомендовані	
Рід Ковила	30	літературні джерела	60
Морквіниця прибережна	32	Алфавітний покажчик	
Деревій голий	33	українських назв рослин	63
Полин суцільнобілий	34	Алфавітний покажчик	
Волошка		латинських назв рослин	64
несправжньооблідолускова	35		
Грошовик донський	36		
Катран морський	37		

ВСТУП

Ця книжка продовжує серію, розпочату авторами у 2014 році виданням «50 рідкісних рослин Луганщини». Готуючи її, ми ставили собі за мету поширити інформацію про рідкісні види рослин Донецької області серед звичайних людей, особливо школярів і студентів. Якщо ж Ви – вже доросла людина і зберегли прагнення дізнаватись щось нове про навколишній світ, то наше видання буде цікавим і Вам.

Донецька область особлива своїм різноманіттям ландшафтів, багатим рослинним і тваринним світом. Тут, на пагорбах Донецького кряжу та Приазовської височини, крейдяних горах Сіверського Дінця і на узбережжі Азовського моря можна знайти багато цікавих рослин. Це і ендемічні види, які не зустрічаються більше ніде у Світі, і реліктові рослини, що існують у регіоні у незмінному стані з давніх геологічних епох. Крім того, Донецьчина особлива тим, що тут зростають як види з європейським ареалом, для яких це східна межа поширення, так і з азійським, які, навпаки, не зустрічаються далі на захід. На превеликий жаль, для багатьох українців, що мешкають у інших областях, природа Донецьчини лишається зовсім невідомою.

Від часу активного заселення сходу України природа регіону почала зазнавати значного антропогенного впливу. Стрімко розпочалось розорювання степів, вирубка природних лісів, видобування вугілля, крейди, пісковиків, граніту, інших корисних копалин. Розвиток гірничої промисловості неминуче призвів до накопичення промислових відходів. Господарська діяльність населення спровокувала появу стихійних пожеж на природних територіях, безконтрольне випасання худоби, заліснення степів, створення штучних водойм та інші згубні для природи дії. Необдумана активність людини, спрямована на облаштування побуту і роз-

виток економіки, обернулась для природи трагедією. Значна частина природних степів, лісів, лук, річок та боліт скоро були змінені до невпізнаності або повністю знищені. Наслідків такого «господарювання» не довелося довго чекати: незабаром почалося збіднення ґрунтів, ерозія, пилові бурі, забруднення ґрунтових вод, різко збільшилась захворюваність населення. Не минули Донецьчину і війни. Тим не менш, тут, на східній околиці нашої країни, досі збереглась велика кількість унікальних рослин. Знати та вивчати їх – означає мати змогу їх зберегти, адже жодна з названих загроз не зникла, а деякі, такі, як видобуток вугілля відкритим способом і вплив військових дій – лише набрали розмаху.

На жаль, сьогодні більшість громадян України не зможуть назвати і десяти занесених до «Червоної книги» видів рослин. В той же час багато хто з нас виїжджає на відпочинок у ліс, до річки, морського узбережжя або гір. Потрапляючи до природи, ми нерідко зустрічаємо унікальні рослини. Навіть випадково, не усвідомлюючи цього, ми можемо знищувати або пошкоджувати їх: збирати квіти на букети, ставити намети або розводити вогнища на місцях зростання таких рослин. Всі ці необачні дії є прямим порушенням законодавства. Але жодна адміністративна чи навіть кримінальна відповідальність не може компенсувати втрат, які наносяться природі збідненням біорізноманіття, безповоротним зникненням видів. Для більшості рідкісних рослин знищення однієї популяції (у деяких випадках – навіть однієї рослини!) може стати катастрофою.

Лише на територіях природно-заповідного фонду (заповідники, національні природні парки, заказники, пам'ятки природи тощо) рідкісні види рослин перебувають у відносній безпеці. Проте на Донецьчині

заповідні об'єкти охоплюють лише 3,51 % території області¹. При цьому природних, неурбанізованих територій на Донеччині значно більше. Степи займають 8 % території, крейдяні відслонення – 0,05 %, піщані арени – 0,12 %, ліси і чагарникові угруповання – 5,6 %². Тобто більшість місцезростань рідкісних і зникаючих видів рослин не забезпечуються охороною. Деякі з рідкісних видів взагалі не зростають у межах жодного заповідного об'єкту. **Але зберігати рідкісні види необхідно всюди, де вони є, а не лише там, де створені заповідні об'єкти.**

Тому поширення знань про зникаючі рослини є надзвичайно важливою справою. Адже спроби десятків активістів зберегти природу швидко втрачають сенс, коли сотні тисяч людей не мають жодних уявлень про цінність оточуючого нас світу.

Сьогоднішня молодь може виправити цю ситуацію у майбутньому. Тому ми адресуємо наше видання в першу чергу школярам і студентам Донеччини, які цікавляться різноманіттям рослинного світу рідного краю та хочуть зробити свій внесок у справу охорони природи. Активні молоді люди з найбільшою вірогідністю можуть зустріти в природі рослинні раритети Східної України. І саме вони стануть безцінними помічниками науковцям, якщо зможуть впізнавати рідкісні рослини і повідомляти про нові місця їх зростання. Без таких простих знань неможливо забезпечити охороною «зелені скарби» рідного краю.

У 2009 році було опубліковане третє видання **«Червона книга України. Рослинний світ»**³ – прекрасна книга, яка включила грун-

товну інформацію про 826 зникаючих видів рослин і грибів країни. Через рік побачила світ **«Червона книга Донецької області: рослинний світ (рослини, що підлягають охороні в Донецькій області)»**. Разом з тим, ці солідні книги з невеликим тиражем не потрапили у жодну школу регіону, а у бібліотеках університетів є, в кращому випадку, по одному примірнику. Тому цінна інформація, зібрана авторами цих видань, недоступна для багатьох людей, що її потребують. Добре, що з часом з'явилася веб-сторінка – <https://www.redbook-ua.org>, яка повністю дублює відомості першого друкованого видання Червоної книги. Це надало кожному бажаючому можливість дізнатись про рідкісні і зникаючі рослини нашої країни в Інтернеті. Окрім того, менше року тому у соціальній мережі Facebook була створена інформаційна група «Флора України/Flora of Ukraine» (<https://www.facebook.com/groups/floraofukraine/>), яка популяризує знання про різноманіття судинних рослин країни. Також варто відмітити двотомне видання 2012 року «Фіторізнання заповідників і національних природних парків України», у якому узагальнено важливу інформацію щодо складу рідкісних і зникаючих рослин на відповідних заповідних територіях.

Створення цього довідника почалося зі збору інформації про поширення рідкісних видів у межах Донецької області. В пошуках таких відомостей про поширення рідкісних рослин ми опрацювали близько 500 літературних джерел, що містять різну інформацію про раритетну складову флори Донеччини, спілкувались із фахівцями, що вивчають раритетну флору та їздили у експедиції в пошуках рідкісних видів. Загалом, інформації про рідкісні рослини Донеччини досить багато. Тільки за останні 25 років було опубліковано близько 10 атласів і монографій, у яких містяться різноманітні відомості про рідкісні і зникаючі рослини області або

1 Станом на 1.01.2017 року в Донецькій області створено 119 об'єктів природно-заповідного фонду, з них 73 повністю або частково включають степові екосистеми. З іншого боку, 54 об'єкти, з яких 45 є степовими, на сьогоднішній день потрапляють в зону АТО.

2 Коломицев Г., Василюк О. Просторовий розподіл степових екосистем на сході України // Вісник Національного науково-природничого музею. – № 11. – Київ, 2013 (2015). – С. 87-93

3 З незалежною думкою щодо позитивних і негативних моментів «Червоної книги Донецької області: рослинний світ» Ви можете ознайомитись у рецензії В. П. Ко-

ломийчука, М. М. Перегрима, О. В. Надеїної, яка була опублікована в № 5 «Українського ботанічного журналу» за 2011 рік. Крім того, ботанічна наука не стоїть на місці, а весь час поповнюється новими знахідками і результатами різноманітних ревізій.

окремих її районів. Чимала частина відомостей зібрана нами під час опрацювання гербарних колекцій Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України (КИ), Донецького ботанічного саду НАН України (ДНЗ), Національного ботанічного саду ім. М. М. Гришка НАН України (КВНА), Ботанічного саду ім. акад. О.В. Фоміна Київського національного університету імені Тараса Шевченка (КВНУ), Донецького та Харківського національних університетів. Результати експедицій надали М. Перегрим, О. Василюк, Д. Іноземцева. Збір інформації здійснювався і в низці нетрадиційних джерел: у матеріалах юннатських конкурсів «Вчимося заповідувати» 2007-2010 років та «Збережемо степові первоцвіти!» за 2010 рік.

Загалом довідник містить відомості про 2421 достовірне місцезнаходження рідкісних рослин на Донеччині. Ми обрали 50 рідкісних видів, що зростають у степах, лісах, на луках та болотах, вздовж берегу моря, у водоймах та серед кам'янистих відслонень – фактично у всіх типах природної рослинності, представленій у регіоні. Представлені види рослин відрізняються за ступенем рідкісності – від таких, що періодично зустрічаються у межах всієї області (наприклад, ковила волосиста), до тих, що, ймовірно, зникли на Донеччині в останні роки (плаунець заплавної). 9 видів, про які розповідає наш довідник, включені до Резолюції №6 Бернської конвенції. Це означає, що ці рослини охороняються на рівні Європи. Для України – велика відповідальність зберігати їх на своїй території. Там, де вони зростають, мають бути створені об'єкти з особливим природоохоронним статусом – так звані Смарагдові, або Emerald sites, які поєднуються у Всеєвропейську мережу. Створення Смарагдової мережі є показником виконання країнами своїх обов'язків, взятих при підписанні Бернської конвенції.

Існуючі місцезростання видів позначені на картосхемах зафарбованим колом – ●, а ті, що ймовірно зникли або не підтверджені останнім часом – порожнім колом – ○. Території, на яких фіксується багато місцезростань виду, заштриховані на картах косою штриховкою – ///.

Сподіваємось, що зібрана нами інформація буде цікава і корисна як для багатьох читачів, так і для збереження рослинного покриву Донеччини. Адже більшість з нас недооцінює, наскільки легко ми можемо зашкодити природі або наскільки корисними для неї можемо бути, в залежності від наших намірів та обізнаності.

Контакти авторів:

Перегрим Микита^{1,6}

peregrym@ua.fm,
mykyta.peregrym@gmail.com

Бронсков Олександр²

albron2015@gmail.com

Бронскова Олена²

meotica-mar@ukr.net

Василюк Олексій^{3,4,6}

vasyliuk@gmail.com

Спінова Юлія^{5,6}

yu.spinova@ukma.edu.ua

Коломицев Григорій^{4,6}

g.kolomytsev@gmail.com

Ширяєва Дарія^{3*,6}

darshyr@gmail.com

Марущак Олексій^{3*,6}

vse_okei@bigmir.net

Оскірко Олександра^{3*,6}

sashaoskirko@gmail.com

- 1 – Навчально-науковий центр «Інститут біології та медицини» Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Ботанічний сад імені акад. О. В. Фоміна КНУ, вул. Симона Петлюри, 1, Київ, 01032.
- 2 – Національний природний парк «Мео-тида», вул. Центральна, 53-б, с. Урзуф, Мангушський р-н, онецька обл., 87455
- 3 – ВГО «Національний екологічний центр України» а/с 306, м. Київ, 01032;
3* – Молодіжне відділення
- 4 – Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України, вул. Богдана Хмельницького, 15, Київ 01030.
- 5 – Національний університет «Києво-Могилянська академія», вул. Г. Сковороди, 2, м. Київ, 04655;
- 6 – Ukrainian Nature Conservation Group

ПЛАУНЕЦЬ ЗАПЛАВНИЙ

Lycopodiella inundata (L.) Holub (*Lycopodium inundatum* L.)

Родина Плаунові – *Lycopodiaceae* P. Beauv. ex Mirb.

Багаторічна зимовозелена трав'яна рослина 5-10 см заввишки. Стебло повзуче, висхідне, густо вкрите лінійно-шилоподібними листками. Спороносні гілки короткі, не галузяться, нечітко відмежовані від стебла, на верхівках мають довгі стробіли без ніжки. Листки численні, лінійно-шилоподібні, серпоподібно зігнуті, тупуваті. Спороносить у липні–вересні. Спори численні світло-жовті. Розмножується спорами і вегетативно.

Зростає на сфагнових болотах.

Відоме місцезнаходження виду з території Національного природного парку «Святі гори» (біля с. Ярова), проте тут його знаходили востаннє достатньо давно. Тому нині на Донеччині вважається ймовірно зниклим.

Основною причиною зникнення виду могла бути зміна гідрорежиму місця його існування.

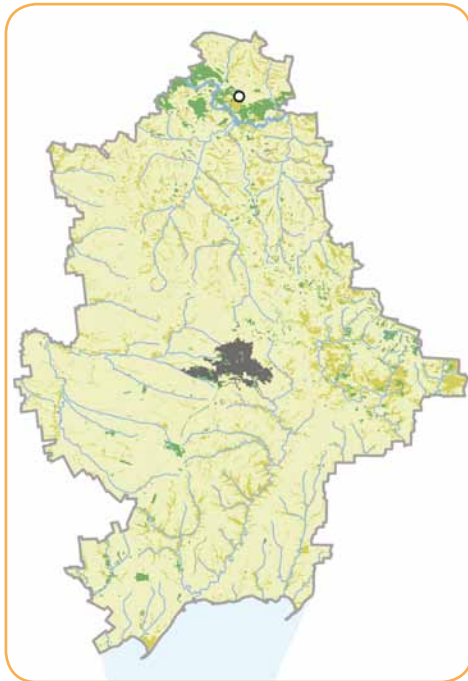

Фото – Олеся Безсмертна

ВУДСІЯ АЛЬПІЙСЬКА

Woodsia alpine (Bolton) S.F. Gray (*Acrostichum alpinum* Bolton, *Woodsia hyperborea* R. Br., *W. pilosella* Rupr.)

Родина Вудсієві – *Woodsiaceae* Herter

Багаторічна трав'яна рослина заввишки до 20 см. Кореневище коротке, висхідне, вкрите лусками, галузиться та утворює рихлу дернинку. Ваї розміщені розеткою. Пластинка подовжено-ланцетна, довжиною 3-12 см, слабо опушена (до кінця вегетації опушення зникає), двічі перистороздільна. Сегменти першого порядку (8-12 пар) майже цілісні, овальні, заокруглені на верхівці, в середній частині розділені на 2-3 пари лопатей, а у верхній – лише глибоко тупо-зубчасті. Соруси округлі, розміщені біля краю сегментів першого порядку. Спороносить в липні-серпні.

Зростає у розщелинах кристалічних порід.

Два відомих місцезнаходження виду в Донецькій області охороняються у відділенні Українського степового природного заповідника «Кам'яні могили» та у пам'ятці природи місцевого значення «Чердакли».

Причини зміни чисельності: стенотопність виду, тобто можливість існування лише у специфічних, дуже обмежених умовах середовища.

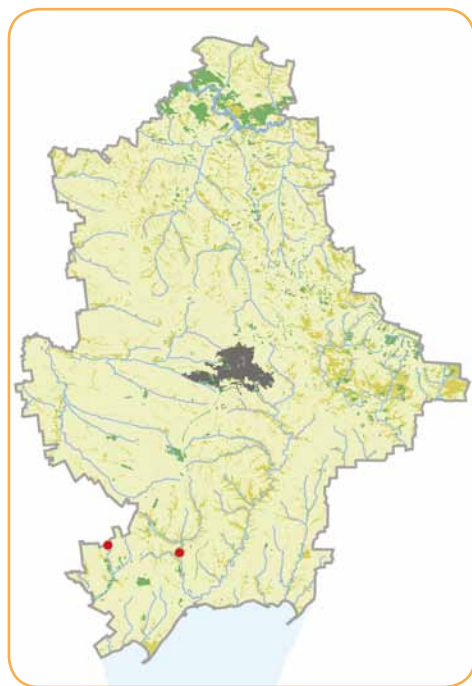

Фото – Микита Перегрим

САЛЬВІНІЯ ПЛАВАЮЧА

Salvinia natans (L.) All.

Родина Сальвінієві – *Salviniaceae* Martinov

Однорічна водна папороть довжиною до 15 см. Корені відсутні. Стебло (кореневище) коротке, горизонтальне, галузиться. Ваї кільцасто розміщені на стеблі по 3, дві з них – плаваючі, на дуже коротких черешках, видовжено-елептичні або еліптичні, цілокраї, товстуваті, їх верхня поверхня із сосочками, що мають пучки коротких трихом. Третя валя – підводна, розсічена на коренеподібні тонкі частки та вкрита численними трихомами. Спороносить у серпні-вересні.

Зростає у застійних або слабо проточних водах, в озерах, мезоевтрофних водоймах з мулистим-піщаним дном.

Охороняється у межах Національного природного парку «Святі гори».

Ризики для існування виду: антропогенні (осушення, евтрофування, засолення водойм та забруднення води, руйнування прибережних ділянок) і природні (заростання водойм). Крім того, в місцях організованої рекреації на р. Сіверський Донець, де відбуваються розваги на спортивних моторних човнах, рослини викидаються на берег і також гинуть.

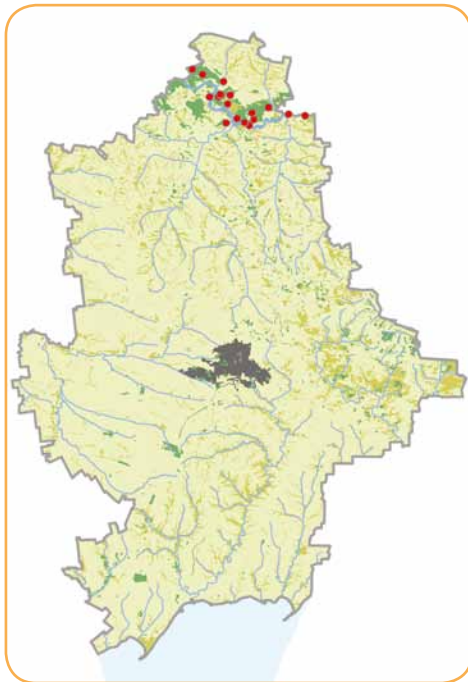

Фото – Микита Перегрим

СОСНА КРЕЙДОВА

Pinus cretacea (Kalenicz.) Kondr. (*Pinus sylvestris* L. var. *cretacea* Kalenicz. ex Kom.)

Родина Соснові – *Pinaceae* Lindl.

Вічнозелене хвойне дерево до 30 м заввишки. Крона широка, досить низько спускається по стовбуру, у старих екземплярів нагадує зонтик. Кора червонувато-бура, у верхній частині стовбура та на гілках жовтувата, злущується. Хвоя у пучках по 2 шт., сизо-зелена, голчаста, жорстка, колюча, 2,5-6 см завдовжки та 0,8-1,6 мм завширшки; розвиваються лише на вкорочених пагонах. Шишки сірі, дрібні: 2,5-3 см завдовжки, нерозкрита шишка 1,4-2,0 см завширшки. Насіння темного кольору. Пиління у травні. Розмножується насінням, яке досягає на третій рік.

Місцезростання виду – сухі, бідні відслонення крейди; рідше – супіщано-карбонатні ґрунти вздовж крутих берегів річки.

На Донеччині охороняється у відділенні «Крейдова флора» Українського степового природного заповідника та у Національному природному парку «Святі Гори».

Основними ризиками для існування виду в регіоні є вирубування зрілих дерев, видобування крейди у його місцезростаннях, випасання худоби, неконтрольоване рекреаційне навантаження, пожежі.

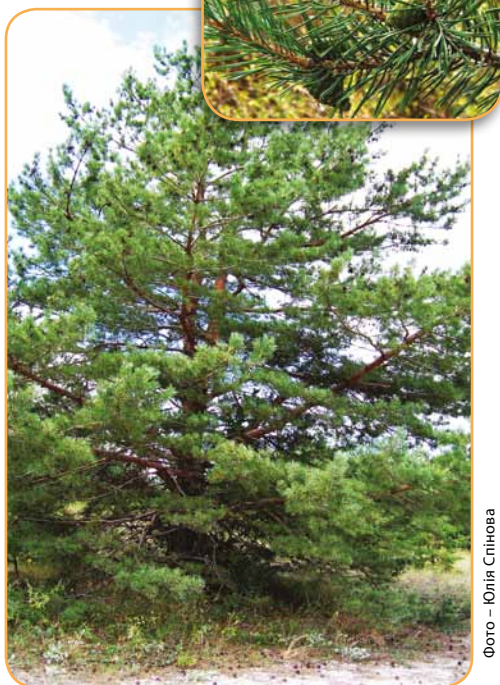
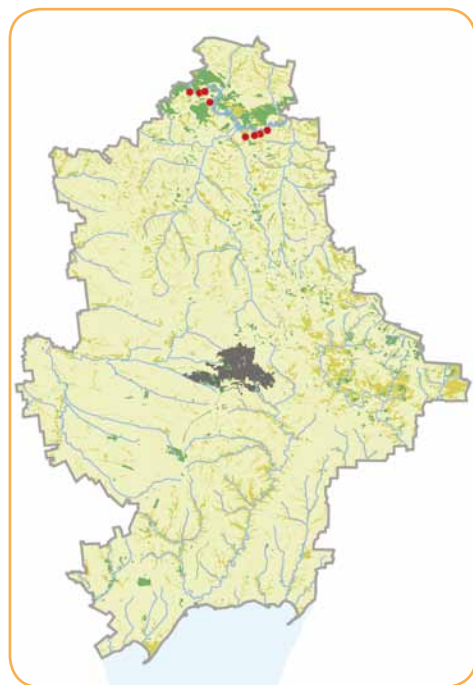

Фото – Юлія Спінова

ЦИБУЛЯ ЛІНІЙНА

Allium lineare L. (*A. tortuosum* Willd. ex Schult. et Schult.f.; *Porrum lineare* (L.) Raf.)

Родина Цибулеві – *Alliaceae* J.Agardh

Багаторічна цибулинна трав'яна рослина заввишки 30–60 см. Цибулини поодинокі або зібрані по кілька на короткому кореневищі, майже циліндричні, з бурими сітчасто-волокнистими оболонками. Листків 3–4, лінійних. Суцвіття багатоквіткове, зонтиковидне, густе, кулясте. Квітки рожеві або ясно-пурпурові. Нитки внутрішніх тичинок при основі з двома гострими зубцями, що перевищують зав'язь. Квітує у червні–липні, плодоносить у серпні–вересні.

Зростає поміж відслоненнями пісковиків та на щебенистих схилах південної та східної експозиції.

Частина відомих місцезнаходжень виду у Донецькій області взяті під охорону в межах відділення Українського степового природного заповідника «Кальміуське» та регіонального ландшафтного парку «Донецький кряж».

Причинами зміни чисельності популяцій є знищення та порушення природних екотопів внаслідок господарської діяльності: видобування пісковиків, вугілля; терасування степових схилів та їх штучне заліснення; безконтрольне щорічне випалювання рослинного покриву.

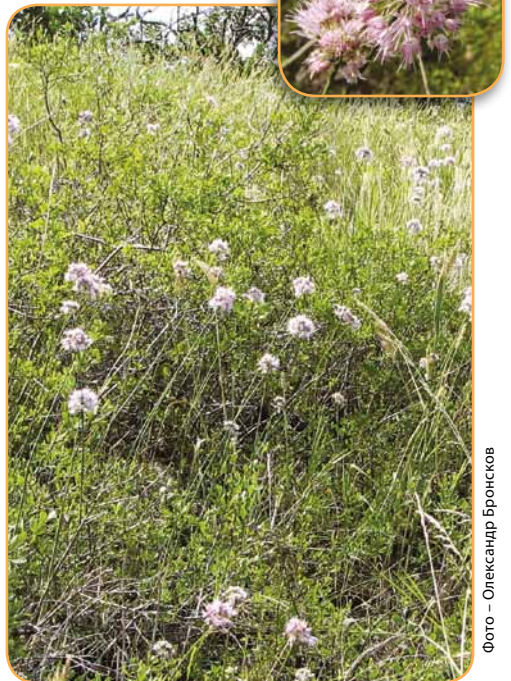
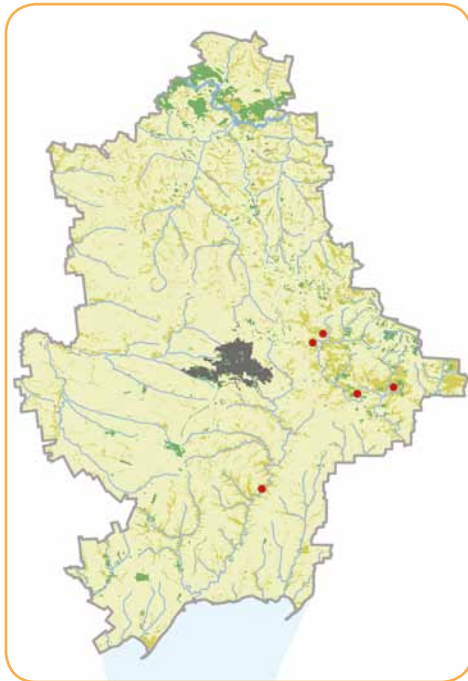

Фото – Олександр Бронсков

ЕРЕМУРУС ПОКАЗНИЙ

Eremurus spectabilis M. Bieb

Родина Асфodelові – *Asphodelaceae* Juss.

Багаторічна трав'яна рослина до 1,5 м заввишки. Корені потовщені. Стебло пряме, циліндричне. Листки широколінійні, по краю гострошорохуваті, концентруються у нижній частині стебла. Суцвіття верхівкове, довге, багатоквіткове (циліндрична китиця). Квітки світло-жовті. Плід – коробочка. Квітує у травні-липні. Плодоносить у червні-серпні.

Зростає на мергельних та крейдяних степових схилах.

Відома популяція виду у регіоні взята під охорону у межах пам'ятки природи загальнодержавного значення «Балка Гірка» і заказника місцевого значення «Пристенське».

Основні ризики для подальшого існування виду на Донеччині: руйнування природних місцезростань, заліснення степових схилів, збирання рослин на букети та викопування для пересадки на присадибні ділянки.

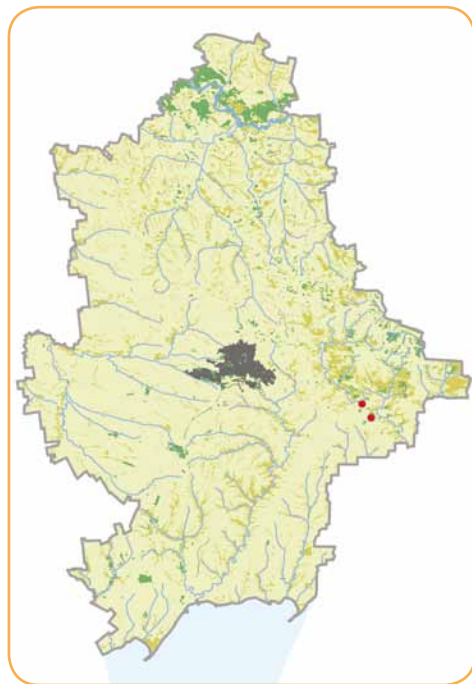

Фото – Олександр Бронсков

БРАНДУШКА РІЗНОБАРВНА (ПІЗНОЦВІТ РІЗНОБАРВНИЙ)

Bulbocodium versicolor (Ker. Gawl.) Spreng. (*B. ruthenicum* Bunge, *B. vernum* L. subsp. *versicolor* (Ker Gawl.) K. Richt., *Colchicum versicolor* Ker Gawl.)

Родина Пізньоцвітові – *Colchicaceae* DC.

Весняний ефемероїд. Багаторічна бульбоцибулинна трав'яна рослина 8-15 см заввишки. Бульбоцибулина яйцеподібна, з чорно-бурими оболонками. Листки (здебільшого 3) ланцетно-лінійні, з ковпачкоподібною верхівкою. Плоди – видовжені або видовжено-яйцеподібні коробочки. Квітки поодинокі або по 2-3, лілові. Квітує у березні-квітні. Плодоносить в травні.

Типове місцезростання: степи та екотони між широколистяними лісами та лучними степами, на схилах балок і ярів.

У межах Донецької області охороняється у відділенні «Кальміуське» Українського степового природного заповідника, регіональному ландшафтному парку «Клебан-Бик», заказниках і пам'ятках природи місцевого значення «Гектова балка», «Урочище Плоське», «Брандушка», «Мирне поле», також у заповідному урочищі «Кучерів Яр». Виявлений у межах заказника загальнодержавного значення «Великоанадольський», де, ймовірно, занесений.

Основними факторами негативного впливу на популяції виду є розорювання степів, терасування та заліснення схилів, інтенсивний неконтрольований випас худоби, збирання квітів на букети, а також викопування бульбоцибулин для пересадки.

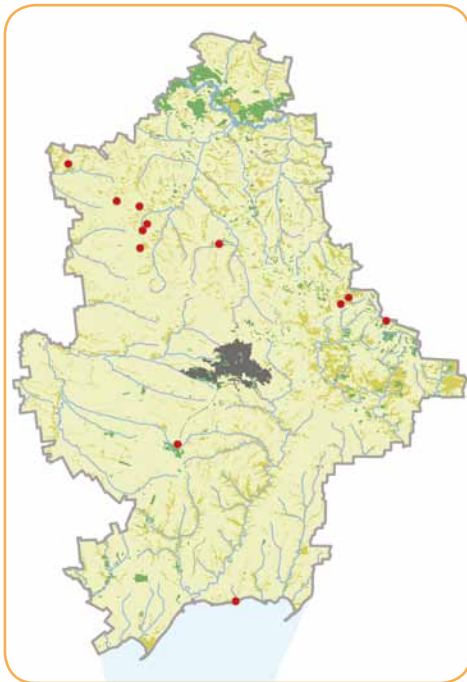

Фото – Олексій Василіук

ГІАЦИНТИК ПАЛЛАСІВ

Hyacinthella pallasiana (Steven) Losinsk. (*Hyacinthus pallasianus* Steven)

Родина Гіацинтові – *Hyacinthaceae* Batsch ex Borkh.

Весняний ефемероїд, трав'яний багаторічник 10-25 см заввишки. Цибулина яйцеподібна, з сіро-коричневими зовнішніми оболонками. Листків 2-3, лінійних, з ковпачкоподібною верхівкою, 10-15 см завдовжки та 6-7 мм завширшки. Квітки зібрані у короткоциліндричну китицю. Оцвітина 8-12 мм завдовжки, трубчасто-лійкувата, посередині звужена. Тичинки прикріплюються до трубочки нижче її середини, пиляки (темно-фіолетові) не висуюються з трубочки оцвітини. Плід – коробочка. Квітує у квітні-травні, плодоносить у травні-липні.

Зростає на кам'янистих степах, глинистих та вапнякових схилах, відшаруваннях піскивику, вугільних та глинистих сланців, крейди.

Значна частина популяції виду Донецької області охороняються на територіях природно-заповідного фонду, як на національному рівні, так і на місцевому, зокрема, у всіх відділеннях Українського степового природного заповідника, Національному природному парку «Меотида», заказниках загальнодержавного значення «Роздольненський», «Великоанадольський», «Бердянський», регіональних ландшафтних парках «Зуївський» і «Донецький кряж», а також у 11 заказниках, пам'ятках природи, заповідних урочищах місцевого значення.

Основні причини зникнення популяцій та зменшення чисельності особин – порушення та знищення природних місцезростань виду внаслідок господарського освоєння територій: розорювання степів та степових схилів для терасування і заліснення, видобуток корисних копалин (вапняків, пісковиків, вугілля), щорічне випалювання трав'янистого покриву, особливо у весняний період, надмірні неконтрольовані пасовищні навантаження, збирання рослин на букети, викопування цибулин.

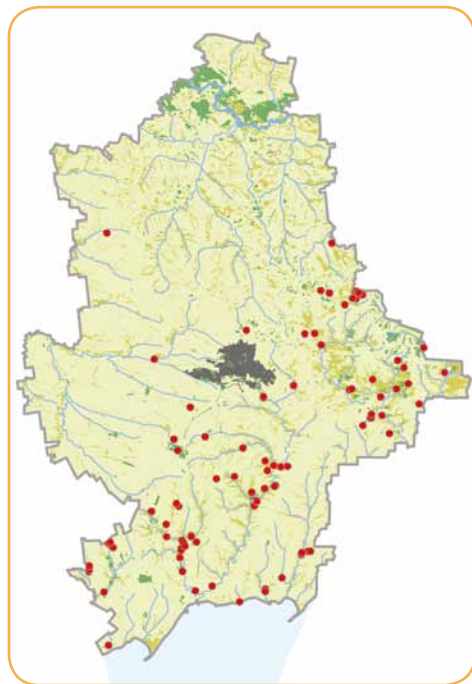

Фото – Микита Перегрим

РЯСТКА БУШЕ

Ornithogalum boucheanum (Kunth) Asch.

Родина Гіацинтові – *Hyacinthaceae* Batsch ex Borkh.

Багаторічна цибулинна трав'яна рослина 20-50 см заввишки. Стебло прямостояче, з розеткою 3-4 (6) лінійних, жолобчастих, прикореневих листків до 2 см завширшки. Суцвіття складається з 5-20 квіток. Квітки до 5 см в діаметрі, дзвоникоподібні, листочки оцвітини 20-25 мм завдовжки, видовжено-ланцетні, загострені, зсередини білі, ззовні зеленкуваті, з білою облямівкою. Квітує у квітні-травні. Плодоносить у червні-липні.

Зростає у байрачних і заплавних лісах, узліссях, чагарникових заростях, балках.

На Донеччині охороняється у двох відділеннях Українського степового природного заповідника «Кам'яні могили» і «Крейдова флора», Національних природних парках «Святі гори» та «Меотида», у заказниках місцевого значення «Конвалієва діброва», «Урочище Софіївське», «Ліс по річці Кринка», «Круглик», «Ларинський», а також у пам'ятках природи місцевого значення «Никанорівський ліс», «Дубове насадження», «Мар'їна гора».

Причини зміни чисельності: пряме знищення місцезростань виду при проведенні земляних, сільськогосподарських та меліоративних робіт, освоєння та трансформація територій, рекреаційне навантаження, зривання на букети та викопування цибулин.

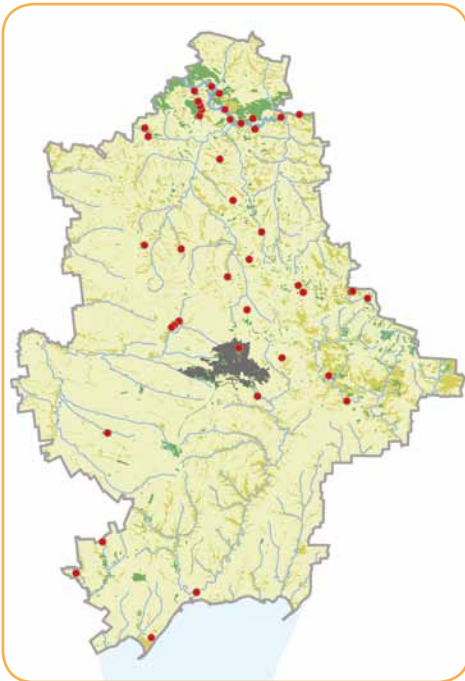

Фото – Галина Гузь

ШАФРАН СІТЧАСТИЙ

Crocus reticulatus Steven ex Adams (*C. variegatus* Hoppe et Hornsch.)

Родина Півникові – *Iridaceae* Juss.

Весняний ефемероїд. Багаторічна бульбоцибулинна трав'яна рослина 8-30 см заввишки. Бульбоцибулина з грубосітчасто-волокнистими, нерідко розірваними оболонками. Листки (3-4) вузькі, шилоподібні, з'являються одночасно з квітками і після цвітіння дуже видовжуються. Квітки білі або блідо-фіалкові з ніжно-бузковими смужками, приймочка жовтогаряча. Квітує у березні-квітні, іноді у лютому. Плодоносить у травні-червні.

Зростає на степових схилах балок і річкових долин, серед чагарників, на узліссях та у байрачних лісах.

Охороняється у відділеннях Українського степового природного заповідника «Крейдова флора», «Хомутовський степ» і «Кальміуське», Національному природному парку «Святі гори», пам'ятці природи загальнодержавного значення «Урочище Грабове», регіональних ландшафтних парках «Зуївський», «Клебан-Бик», «Донецький кряж», а також у 10 заказниках і пам'ятках природи місцевого значення («Урочище Розсоховате», «Урочище Плоське» та ін.).

Основними ризиками для існування виду в регіоні є розорювання степів, вирубування байрачних лісів, заліснення степових схилів, весняне випалювання степів, зривання квітів на букети та викопування бульбоцибулин, а також надмірне неконтрольоване випасання худоби.

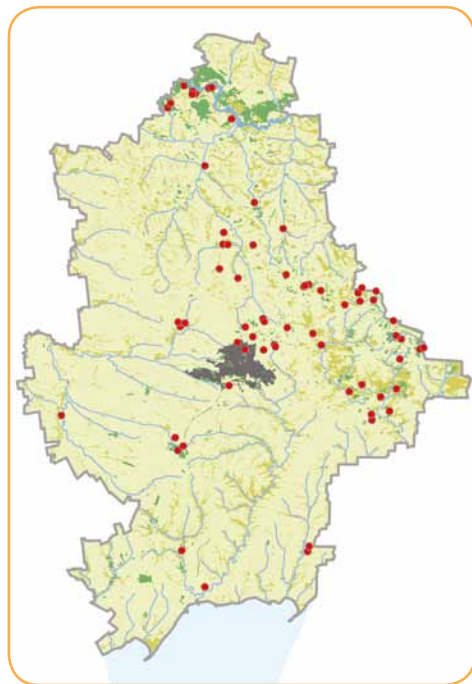

Фото – Микита Перегрим

КОСАРИКИ ТОНКІ

Gladiolus tenuis M. Bieb (*G. apterus* Klokov, *G. communis* L. var. *tenuis* (M.Bieb.) Wahlb.)

Родина Півникові – *Iridaceae* Juss.

Багаторічна бульбоцибулинна трав'яна рослина 35-85 см заввишки. Стебло прямостояче, знизу обгорнуте двома піхвами. З трьох листків два нижні лінійно-мечоподібні, верхній у вигляді піхви з недорозвиненою пластинкою. Суцвіття – однобічна, 4-10 (12)-квітова китиця. Квітки – пурпурово-фіолетові, дуже рідко – рожеві або білі. Коробочка обернено-яйцеподібна, з трьома малопомітними закругленими гранями. Квітує в травні-липні. Плодоносить у червні-серпні.

Зростає у лучних степах, заплавних і справжніх луках, на галявинах, узліссях.

Охороняється в Українському степовому природному заповіднику, Національних природних парках «Святі гори» та «Меотида», регіональному ландшафтному парку «Донецький край», а також у заказнику місцевого значення «Степ біля с. Платонівка».

Основними причинами рідкості виду у регіоні є розорювання та неконтрольоване викошування степів та лук, надмірний випас худоби, весняні пали, зривання рослин на букети і викопування бульбоцибулин.

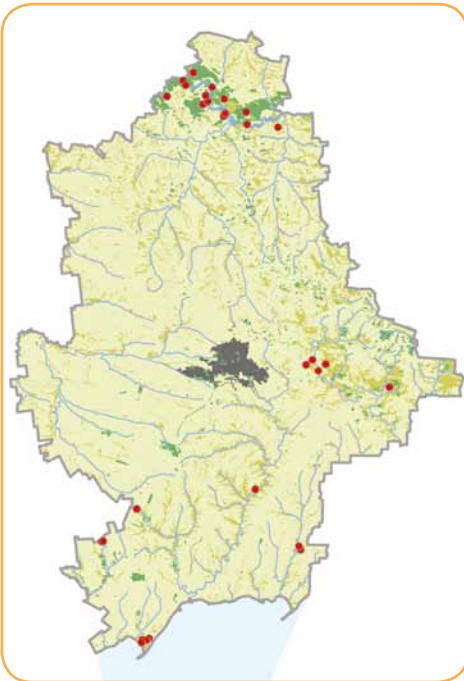

Фото – Микита Перегрим

ПІВНИКИ БОРОВІ

Iris pineticola Klokov (*I. flavissima* Pall. subsp. *stolonifera* f. *orientalis* Ugr., *I. arenaria* Waldst. et Kit. subsp. *orientalis* (Ugr.) Lavrenko, *I. humilis* Georgi subsp. *orientalis* (Ugr.) Soó)

Родина Півникові – *Iridaceae* Juss.

Багаторічна трав'яна рослина 7-20 см заввишки з повзучим кореневищем, що дає плідні стебла і неплідні пагони. Кореневище розгалужене, під вузлами потовщене. Плідні гони з 1-2 листками або безлисті. Листки мечоподібні, плоскі. Квітки на коротких квітконіжках, зазвичай по 2, жовті, знизу з волосками, зав'язь дорівнює трубці оцвітини. Плід – тригранна загострена з обох кінців коробочка. Квітує у травні-липні, плодоносить у липні-вересні.

Типовими місцезростаннями виду є природні бори та штучні насадження сосни на піщаних терасах річок.

Єдина популяція виду, яку взято під охорону на Донеччині, знаходиться у межах Національного природного парку «Святі Гори».

Основними ризиками для подальшого зростання виду є порушення природних екотопів внаслідок господарського освоєння територій, видобування піску, випасання худоби, надмірне рекреаційного навантаження, а також збір рослин та букети і викопування кореневищ для пересадки у приватні садиби.

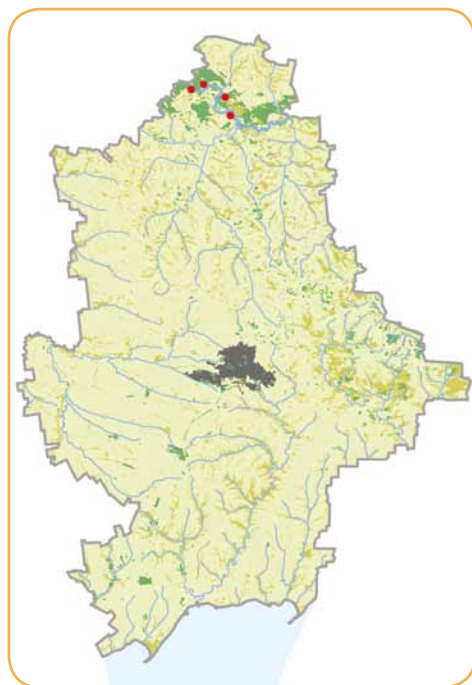

Фото – Галина Гузь

РЯБЧИК РУСЬКИЙ

Fritillaria ruthenica Wikstr.

Родина Лілійні – *Liliaceae* Juss.

Багаторічна трав'яна цибулинна рослина 20-60 см заввишки. Стебло пряме, від середини до верхівки улишене. Листки голі, лінійні, нижні і верхні супротивні або кільчасті, середні чергові; верхні майже ниткоподібні з дуже тонкими, спірально-закрученими і чіпкими верхівками. Квітки пониклі, листочки оцвітини зовні темно-пурпурові, зсередини жовтуваті, з нечітким шахово-сітчастим малюнком. Плід – коробочка. Квітує у квітні-травні, плодоносить у травні-липні.

Зростає по байрачних лісах і узліссях, на луках, по чагарниках та на кам'янистих схилах.

У Донецькій області охороняється у відділенні Українського степового природного заповідника «Крейдова флора», Національному природному парку «Святі Гори», регіональних ландшафтних парках «Клебан-Бик» та «Донецький кряж», а також заказниках загальнодержавного («Бердянський») і місцевого значення («Ліс по річці Кринка», «Урочище Плоське») та пам'ятках природи місцевого значення («Широкий ліс», «Балка Суха»).

Основна причина зникнення популяцій та зменшення чисельності особин – знищення та трансформація природних місцезростань внаслідок вирубування лісів, пожеж, осушення і розорювання заплав. Побічні – масовий збір рослин під час квітучання на букети, викопування цибулин для пересадки на приватні садиби.

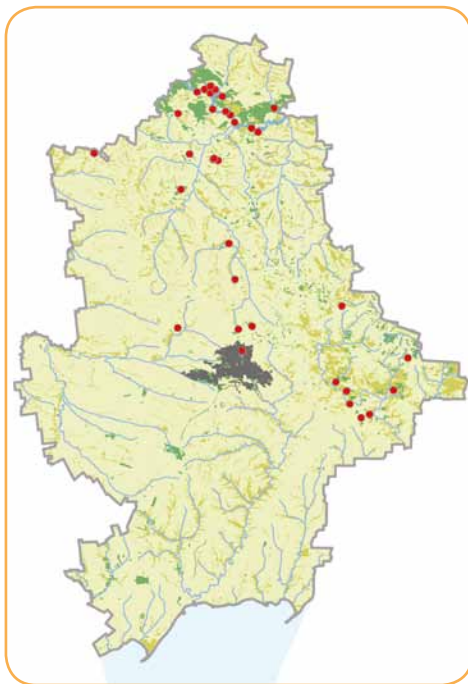

Фото – Микита Перегрим

Рід ТЮЛЬПАН

Tulipa L.

Родина Лілійні – *Liliaceae* Juss.

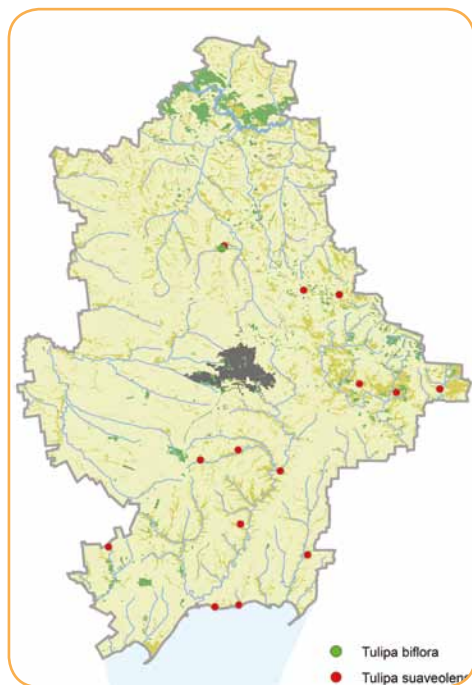
Згідно з «Червоною книгою України» (2009) у природній флорі регіону зростають 5 видів тюльпанів: т. двоквітковий (*T. biflora* Pall.), т. гранітний (*T. graniticola* (Klokov et Zoz) Klokov), т. змієлистий (*T. ophiophylla* Klokov et Zoz), т. дібровний (*T. quercetorum* Klokov et Zoz), т. Шренка (*T. schrenkii* Regel).

Всі ці види є багаторічними цибулинними трав'янистими рослинами, заввишки від 10 до 40 см. Квітки поодинокі або по 2-3 на квітконосі. Основними відмінностями, за якими ідентифікують тюльпани, є особливості будови цибулини та квітки рослин. У залежності від кліматичних умов можуть починати квітнення з кінця березня, а завершувати на початку травня, плодносять у травні-червні. Плід – коробочка. Розмножуються насінням та вегетативно (цибулинами).

Зростають тюльпани на Донеччині переважно у степах і на кам'янистих схилах, тільки т. дібровний росте у заплавлених дібровах, байрачних лісах, заростях чагарників.

Фактично тюльпани можна знайти на території більшості об'єктів природно-заповідного фонду області, проте найбільш рідкісним є т. двоквітковий, який відомий лише з одного локалітету в регіональному ландшафтному парку «Клебан-Бик». Другим за рідкісністю є т. Шренка, який відносно вузько поширений у Донецькій області, і, крім того, часто представлений лише поодинокими особинами або невеличкими групами, навіть на заповідних територіях.

Причинами зникнення популяцій та зменшення чисельності особин є розорювання степів, степових схилів та балок для терасування і заліснення, надмірні пасовищні навантаження, неконтрольований видобуток корисних копалин (вапняків, пісковиків, вугілля), масове зривання на букети, викопування цибулин.

Тюльпан дібровний. Фото – Микита Перегрим

Тюльпан двоквітковий. Фото – Олена Бронскова

Тюльпан гранітний. Фото – Олександр Бронсков

Тюльпан змієлистий. Фото – Микита Перегрим

Тюльпан Шренка. Фото – Микита Перегрим

РЯБЧИК МАЛИЙ

Fritillaria meleagroides Patr. ex Schult. ex Schult. f.

Родина Лілійні – *Liliaceae* Juss.

Ефемероїд. Багаторічна цибулинна трав'яна рослина 20-70 см заввишки. Стебло з 5-8 вузько-лінійними, жолобчастими, загостреними, спіралью розташованими листками. Квітки зазвичай поодинокі, повислі, брудно-пурпурові, всередині жовтуваті з темними плямами, які утворюють невиразний шаховий малюнок, зовнішні листочки оцвітини довгасті або довгасто-еліптичні, внутрішні – довгасто-обернено-яйцеподібні. Плід – коробочка. Квітує у квітні-травні. Плодоносить у червні.

Зростає на вологих луках у заплавах річок.

Охороняється у Національному природному парку «Святі Гори», а також у пам'ятці природи місцевого значення «Мар'їна гора».

Головними причинами зміни чисельності є порушення умов зростання виду (розорювання заплавл, осушення), а також весняні пали, неконтрольоване випасання худоби, збирання рослин на букети, викопування цибулин.

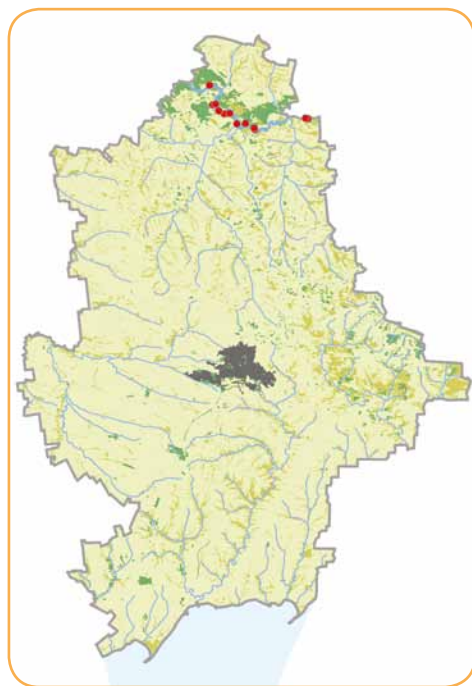

Фото – Олександр Бронсков

ПЛОДОРІЖКА БЛОЩИЧНА

(ЗОЗУЛИНЕЦЬ БЛОЩИЧНИЙ)

Anacamptis coriophora (L.) R.M. Bateman, Pridgeon et M.W. Chase (*Orchis coriophora* L.)

Родина Зозулинцеві – *Orchidaceae* Juss.

Багаторічна трав'яна рослина 15-35 см заввишки. Бульби кулясті або довгасті. Стебло циліндричне або трохи гранчасте, улишене майже до суцвіття. Листки лінійні або лінійно-ланцетні, загострені, спрямовані догори. Суцвіття колосоподібне, багатоквіткове, досить густе. Квітки дрібні, коричневато-пурпурові, з неприємним запахом блощиць. Губа трилопатева, середня лопаць видовжена, бокові – заокруглені. Квітує у травні-липні, плодоносить у липні-серпні.

Зростає на заплавних і справжніх луках, галявинах лісів.

У Донецькій області охороняється у відділенні Українського степового природного заповідника «Кам'яні могили», Національних природних парках «Святі Гори» та «Меотида».

Головними причинами раритетності є зміна гідрорежиму у його місцезростаннях, пожежі, а також неврегульоване землекористування.

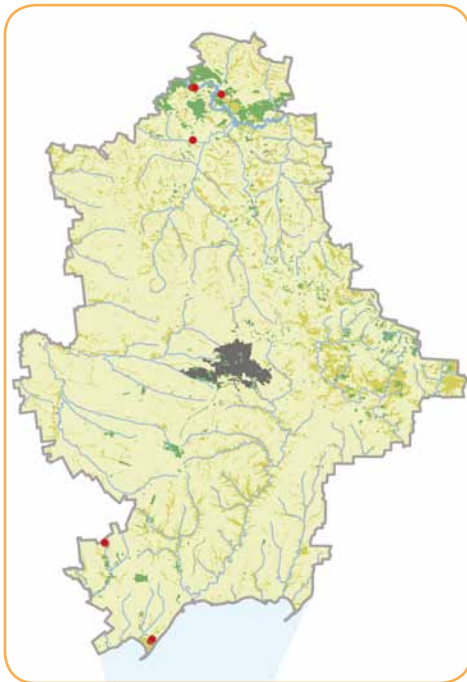

Фото – Олександр Бронсков

ПЛОДОРІЖКА БОЛОТНА (ЗОЗУЛИНЕЦЬ БОЛОТНИЙ)

Anacamptis palustris (Jacq.) R.M. Bateman, Pridgeon et M.W. Chase (*Orchis palustris* Jacq.)

Родина Зозулинцеві – *Orchidaceae* Juss.

Багаторічна трав'яниста рослина 18-30 см заввишки. Бульби овальні. Стебло порожнисте, вкрите лінійно-ланцетними листками. Суцвіття колосоподібне, негусте. Квітки великі, пурпурові. Губа неглибоко трилопатева, розпростерта, 8-12 мм завдовжки, середня лопать широка, перевищує бічні, на верхівці трилопатева. Квітує у травні-липні, плодоносить у липні-серпні.

Зростає на перезволожених луках, по краях рівчаків, боліт, серед вологих чагарників, в лучних угрупованнях.

На Донеччині єдина популяція виду на території об'єкту природно-заповідного фонду знаходиться у межах Національного природного парку «Святі Гори».

Причини зміни чисельності: осушення боліт та лук, неконтрольоване випасання худоби, збирання квітучих рослин та викопування бульб.

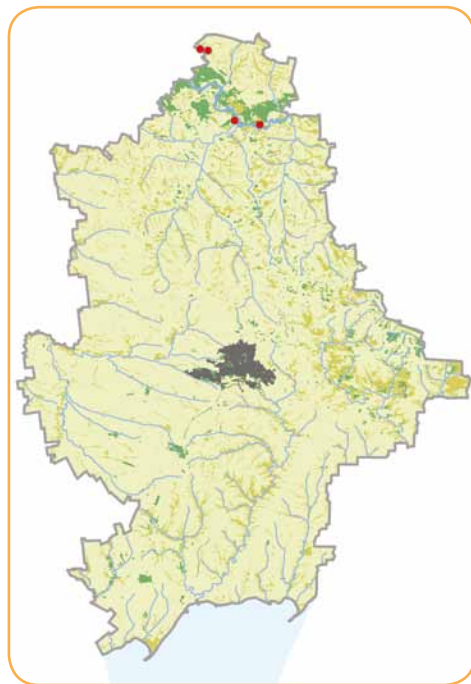

Фото – Микита Перегрим

ЗОЗУЛИНІ ЧЕРЕВИЧКИ СПРАВЖНІ

Cypripedium calceolus L. -

Родина Зозулинцеві – *Orchidaceae* Juss.

Багаторічна кореневищна трав'яна рослина 20-50 см заввишки; кореневище горизонтальне, потовщене. Стебло прямостояче, опушене, рівномірно улишене. Листки еліптичні або яйцеподібно-еліптичні, 10-17 см завдовжки, 3-7 см завширшки, жилки опушені. Квітка зигоморфна, велика (60-80 мм в діаметрі); зовнішні та внутрішні листочки оцвітини (за винятком губи) червонуваті, губа жовта або світло-жовта, значно збільшена, за формою нагадує міхур або черевичок. Плід коробочка, насінини дуже дрібні. Квітує у травні-червні. Плодоносить у серпні-вересні. Розмножується насінням та вегетативно (кореневищами).

Місцезростання – ліси на вапнякових ґрунтах.

Вид включено до Резолюції №6 Бернської конвенції, відповідно він є одним з ключових для створення на його місцезнаходженнях об'єктів з особливим природоохоронним статусом – так званих Смарагдових, або Emerald sites.

Відоме місцезнаходження виду знаходиться на території Національного природного парку «Святі гори», проте тут його знаходили востаннє достатньо давно. Тому нині на Донеччині вважається ймовірно зниклим.

Причинами зникнення виду в Україні є пряме знищення – збирання на букети, викопування рослин, витопування; а також зміна місць існування: вирубування лісів, меліорація; можливо, зниження чисельності популяцій комах-запилювачів та мікоризоутворюючих грибів-симбіонтів. Відновлення природних популяцій утруднене через тривалий цикл розвитку та високу специфічність по відношенню до грибів-симбіонтів.

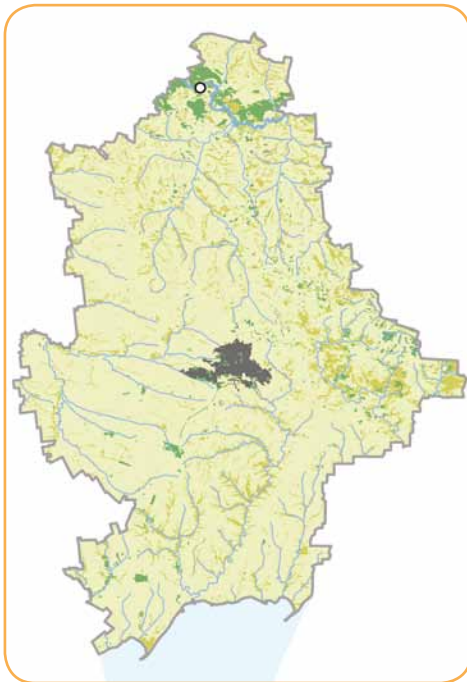

Фото – Микита Перегрим

ЗОЗУЛЬКИ М'ЯСОЧЕРВОНІ (ПАЛЬЧАТОКОРІННИК М'ЯСОЧЕРВОНІЙ)

Dactylorhiza incarnate (L.) Soó (*Orchis incarnata* L.)

Родина Зозулинцеві – *Orchidaceae* Juss.

Багаторічна трав'яна рослина 20-60 см заввишки. Бульби 2-4 роздільні. Стебло товсте, улишене до суцвіття. Листки (4-6) ланцетні, 15-20 см завдовжки. Суцвіття – густий колос. Приквітки ланцетні, пурпурові. Квітки бузково-рожеві або м'ясо-червоні (рідше майже білі), листочки оцвіттини яйцеподібно-довгасті; середній листочок зовнішнього кола з башличкоподібно загнutoю верхівкою. Губа ромбоподібна, невиразно трилопатева, із пурпурово-фіолетовим рисунком, з країв дрібнозарубчаста. Квітує у травні-липні. Плодоносить у серпні-жовтні.

Зростає на слабко кислих або нейтральних ґрунтах на болотах, заплавах та низинних луках, серед чагарників, на узліссях тощо.

На територіях природно-заповідного фонду Донецької області не виявлений.

Ризиками для існування виду є зміни гідрорежиму його природних місцезростань, неконтрольоване випасання і сінокосіння, а також можливе заростання луків чагарниками і деревами у наслідок дотримання абсолютного заповідного режиму на територіях природно-заповідного фонду.

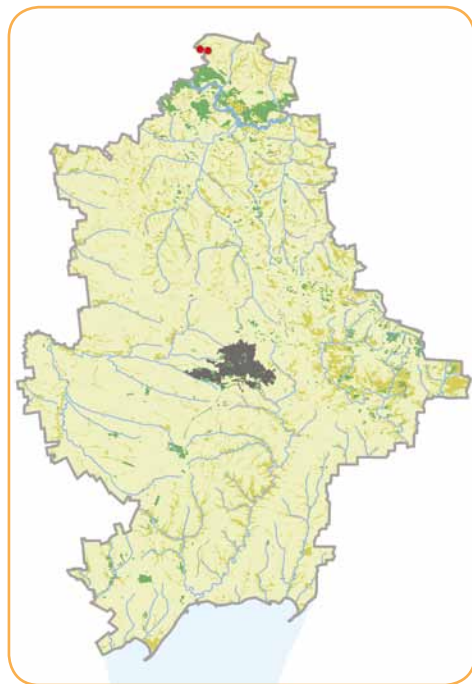

Фото – Микита Перегрим

ГНІЗДІВКА ЗВИЧАЙНА

Neottia nidus-avis (L.) Rich. (*Ophrys nidus-avis* L., *Neottia vulgaris* Kolb.)

Родина Зозулинцеві – *Orchidaceae* Juss.

Багаторічна жовтувато-бура сапротрофна рослина заввишки 20–45 см. Кореневище горизонтальне, з густо розташованими товстими, м'ясистими коренями, скрученими у вигляді пташиного гнізда. Стебло світлобуре, з 3–5 буруватими лусками, розвинені листки відсутні. Квітки жовтувато-бурі, з медовим запахом, зібрані у довге китицеподібне суцвіття, приквітки лінійно-ланцетні. Квітує у червні-липні. Плодоносить у серпні-вересні. Насіння проростає під землею за участю симбіотичного гриба. Надземний гін розвивається на 9–10-й рік і через два місяці після цвітіння засихає.

Мешкає у тинистих листяних та мішаних лісах, переважно в місцях з розрідженим трав'яним покривом, на ґрунтах як бідних, так і багатих, з різним рівнем зволоженості.

У Донецькій області охороняється у відділенні Українського степового природного заповідника «Крейдова флора», Національному природному парку «Святі Гори», пам'ятці природи загальнодержавного значення «Урочище Грабове» і заказнику місцевого значення «Обушок».

Причина зміни чисельності: руйнування місць зростання, негативний вплив рекреації та санітарних заходів у лісах.

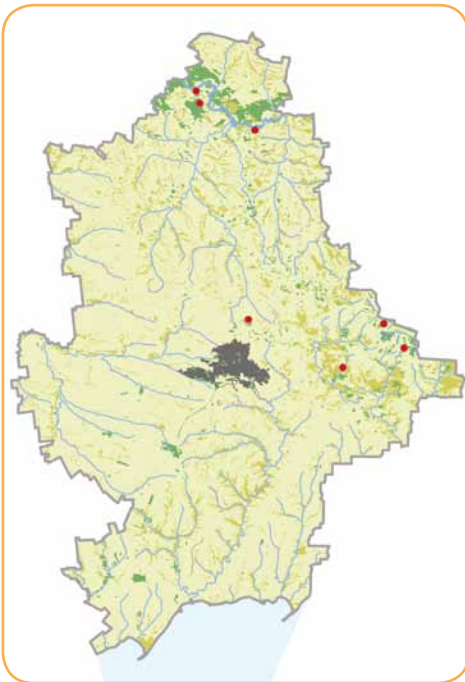

Фото – Олександр Жигаленко

ЛЮБКА ДВОЛИСТА

Platanthera bifolia (L.) Rich. (*Orchis bifolia* L.)

Родина Зозулинцеві – *Orchidaceae* Juss.

Багаторічна трав'яна рослина 20-60 см заввишки. Бульби цілісні, овальні. Стебло при основі обгорнуте 2-3 бурими піхвами, листків 4-6, нижні 2-3 великі, еліптичні, зближені при основі стебла. Суцвіття китицеподібне, циліндричне, негусте, 10-25 см завдовжки. Квітки білі, пахучі. Губа довга, лінійна, спрямована донизу, значно довша за інші листочки оцвітіння. Шпорець зігнутий, в 1,5-2 рази довший за зав'язь. Квітує у червні-липні, плодоносить у серпні-вересні. Рослина зацвітає на 11-му році життя. Тривалість життя до 27 років.

Переважає у світлих лісах: соснових, дубово-соснових, березових.

На Донеччині охороняється у Національному природному парку «Святі Гори» і пам'ятці природи загальнодержавного значення «Урочище Грабове».

Причина зміни чисельності: руйнування місць зростання, негативний вплив рекреації та лісовпорядкувальних робіт, а також зривання квітів на букети і заготівля бульб як лікарської сировини.

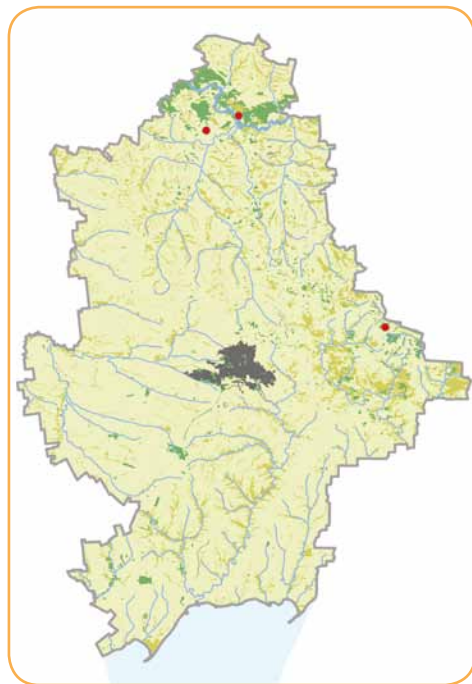

Фото – Олександр Жигаленко

ПИРІЙ КОВИЛОЛИСТИЙ

Elytrigia stipifolia (Czern. ex Nevski) Nevski (*Agropyron stipifolium* Czern. ex Nevski, *Elymus stipifolius* (Czern. ex Nevski) Melderis; incl. *Elytrigia cretacea* (Klokov et Prokud.) Klokov et Prokud., *E. kotovii* Dubovik, *E. ninae* Dubovik)

Родина Тонконогові (Злакові)– *Poaceae* Barnhart (*Gramineae* Juss.)

Багаторічна трав'яниста рослина 40-100 см заввишки. Утворює густі дернини, з'єднані короткими повзучими гонами. Стебла при основі вкриті бурувато-чорними старими піхвами. Листки спрямовані вгору, сизувато-зелені, вузькі, щетиноподібні, вздовж згорнуті. Колоски тонкі, 8-16 см довжиною, рідкі. Колосочки 3-5квіткові, притиснуті до осі, дорівнюють відповідним членикам осі, колоскові луски ланцетні, коротші за нижню квіткову. Квітує і плодоносить у червні-липні.

Зростає у складі петрофітностепових фітоценозів, на чорноземах звичайних різного ступеню еродованості, що підстелені лесами, крейдою, вапняками та пісковиками.

У Донецькій області охороняється у відділеннях «Кальміуське» і «Крейдова флора» Українського степового природного заповідника, Національних природних парках «Меотида» і «Святі Гори», пам'ятці природи загальнодержавного значення «Балка Гірка» і заказнику місцевого значення «Пристеньське».

Причини зміни чисельності: розорювання степів, заліснення степових схилів, надмірний неконтрольований випас худоби, розробки кам'янистих порід.

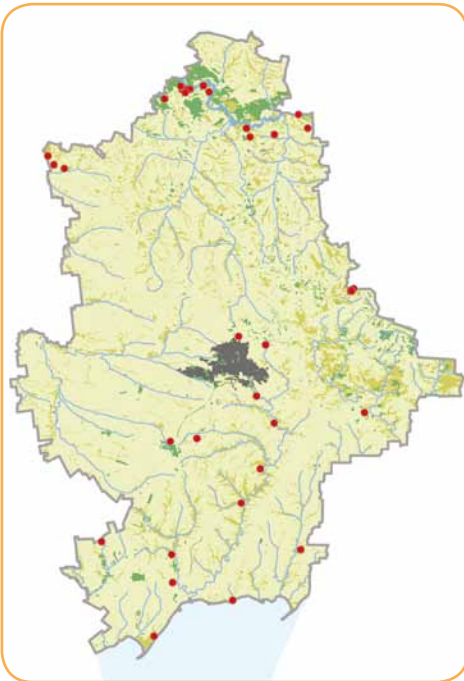

Фото – Микита Перегрим

РІД КОВИЛА

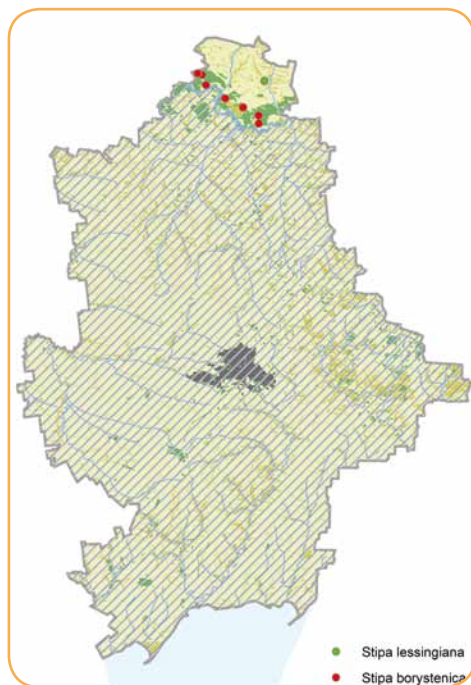
Stipa L.

Родина Тонконогові (Злакові) – *Poaceae* Barnhart (*Gramineae* Juss.)

На території Донецької області зростає 18 видів ковили: к. дивна (*Stipa adoxa* Klokov & Ossyczynjuk), к. відмінна (*S. anomala* P.Smirn. ex Roshev.), к. шорстка (*S. asperella* Klokov et Ossyczynjuk), к. дніпровська (*S. borysthenica* Klokov ex Prokudin), к. Браунера (*S. brauneri* (Pacz.) Klokov), к. волосиста (*S. capillata* L.), к. пухнастолиста (*S. dasyphylla* (Czern. ex Lindem.) Trautv.), к. відокремлена (*S. disjuncta* Klokov), к. донецька (*S. donetzica* Czupryna), к. облудна (*S. fallaciana* Klokov & Ossyczynjuk), к. гранітна (*S. granitcola* Klokov), к. Лессінга (*S. lessingiana* Trin. et Rupr.), к. азовська (*S. maeotica* Klokov et Ossyczynjuk), к. пірчаста (*S. pennata* L.), к. найкрасивіша (*S. pulcherrima* K. Koch), к. вузьколиста (*S. tirsia* Steven), к. українська (*S. ucrainica* P. Smirn.), к. Залеського (*S. zaleskii* Wilensky).

Всі ці види є багаторічними трав'яними щільнодернинними рослинами, проте однією з основних їхніх відмінностей від інших злаків є перисті остюки. Вони мають численні стебла до 70 см заввишки. Розрізнити деякі види ковил надзвичайно складно навіть професійному ботаніку, морфологічними ознаками, за якими їх ідентифікують, є тип опушення листків, розмір сім'янки, ступінь її опушення, форма, розмір і тип опушення остюка тощо. Цвітуть ковили на Донеччині з травня по липень, а плодоносять з червня по серпень.

Зростають ковили у степах різних типів, на кам'янистих схилах, іноді серед чагарників, рідше на галлявинах та уліссях.

Більшість видів ковил з флори області охороняються у трьох відділеннях Українського степового природного заповіднику, разом з тим фактично в усіх об'єктах природно-заповідного фонду регіону можна зустріти різні види ковил, якщо на їх території представлені степові ценози.

Причини зміни чисельності різні – як антропогенні, так і природні. Частина видів, як к. відмінна, к. облудна і к. дніпровська, мають вузьку еколого-ценотичну амплітуду та низьку конкурентну здатність, проте значно частіше популяції ковил зникають або трансформуються у наслідок розорювання степів, заліснення степових ділянок, кустарного видобування корисних копалин (вугілля, пісковиків, крейди та ін.), неконтрольованого випасання худоби, щорічних пожеж тощо. Цікаво, що абсолютно заповідний режим неоднозначно впливає на стан та структуру популяцій ковил: одні пригнічуються, а інші, навпаки, розвиваються.

Вид к. Залеського (*S. zaleskii* Wilensky) включено до Резолюції №6 Бернської конвенції, відповідно він є одним з ключових для створення на його місцезнаходженнях об'єктів з особливим природоохоронним статусом – так званих Смарагдових, або Emerald sites.

Фото – Олександр Бронсков

МОРКІВНИЦЯ ПРИБЕРЕЖНА

Astrodaucus littoralis (M. Bieb.) Drude

Родина Селерові (Зонтичні) – *Apiaceae* Lindl. (*Umbelliferae* Juss.)

Дворічна трав'яна рослина з розгалуженим голим стеблом 40-100 см заввишки. Прикореневі листки в обрисі широкотрикутні, з довгими черешками; пластинка до 15 см завдовжки, багаторазово пірчасто-розсічена на лінійні частки; стеблові листки дрібніші, верхні – сидячі. Зонтики 4-8 см у діаметрі, 10-18-променеві; обгортка відсутня або з 1-3 лінійних листочків. Обгортка з 8-11 ланцетоподібно-лінійних листочків. Пелюстки білі, до 2 мм завширшки. Плоди видовжено-овальні, з 5-6 рядами зрослих між собою шипиків. Квітує у червні-липні, плодоносить у липні-серпні. Розмножується насінням.

Місцезростаннями виду є піски, галечники, солончаки, вапнякові морські береги зі змінним режимом зволоження і помірним засоленням.

У Донецькій області охороняється у Національному природному парку «Меотида».

Причини зміни чисельності – надмірне рекреаційне навантаження на природні місцезростання виду, видобування піску та гальки, будівництво у прибережній смузі.

Фото – Олександр Бронсков

ДЕРЕВІЙ ГОЛИЙ

Achillea glaberrima Klokov

Родина Айстрові (Складноцвіті) – *Asteraceae* Bercht. & J.Presl (*Compositae* Giseke)

Багаторічна трав'яна рослина з коротким кореневищем та висхідними або прямостоячими часто розгалуженими пагонами 20-40 см заввишки. Рослина позбавлена опушення на стеблах, листках, обгортках. Листки 10-12 см завдовжки, черешкові або вгорі стебла майже сидячі, пірчасто-роздільні, у верхній частині стебла зубчасті. Сегменти листків суцільні або дволопатеві, до 5 мм завдовжки і 2 мм заввишки. Суцвіття – 10-20-квітковий щиток. Квітки яскраво-жовті, язичкові дуже варіюють за кількістю у кошику, розміром, формою. Плід – сім'янка, видовжено-клиноподібна. Квітує у червні-серпні, плодоносить у липні-вересні. Розмножується насінням (дає рясний самосів).

Зростає на гранітних скелях та у розщелинах, на площинках з щербеним ґрунтом площею від кількох дм² до 2 м². Ростає поодинокі, моновидовими групами або з домішкою кількох видів в рослинних угрупованнях.

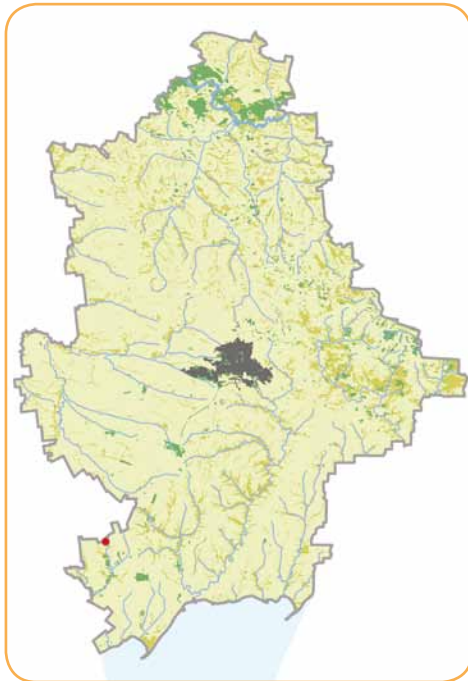
На Донеччині знаходиться єдине відоме місцезнаходження цього виду у світі. Воно взято під охорону у межах відділення Українського степового природного заповідника «Кам'яні могили».

Нині зменшення чисельності не спостерігається, оскільки популяція виду знаходиться у межах природно-заповідного об'єкту національного рівня.

Вид включено до Резолюції №6 Бернської конвенції, відповідно він є одним з ключових для створення на його місцезнаходженнях об'єктів з особливим природоохоронним статусом – так званих Смагдових, або Emerald sites.

Фото – Олександр Бронсков

ПОЛИН СУЦІЛЬНОБІЛИЙ

Artemisia hololeuca M. Bieb. ex Besser

Родина Айстрові (Складноцвіті) – *Asteraceae* Bercht. & J.Presl (*Compositae* Giseke)

Сланкий напівкущик до 40 см заввишки, здерев'янілий у нижній частині, з численними густо улисненими вкороченими неплідними пагонами. Рослина повстисто-павутинисто опушена білими волосками, утворює своєрідні сріблясто-сірі подушки. Квітконосні стебла нечисленні, підведені. Листки на неплідних пагонах або в розетках при основі стебла черешкові, пірчатороздільні, або двопірчаторозсічені. Сегменти листків лінійно-ланцетні. Суцвіття – кошики на зігнутих ніжках, зібрані у волоть. Квітки численні, жовтуваті. Сім'янки оберненояйцеподібні, коричневато-бурі. Квітує у червні-серпні. Плодоносить у серпні-вересні.

Зростає на крейдових відслоненнях та на карбонатних степах з незначною задернованістю.

У Донецькій області охороняється у відділенні Українського степового природного заповідника «Крейдова флора», Національному природному парку «Святі Гори», пам'ятці природи загальнодержавного значення «Балка Гірка», регіональних ландшафтних парках «Краматорський» і «Клебан-Бик», заказниках місцевого значення «Ковила біля с. Григорівка», «Крейдова флора біля с. Кірове», «Пристеньське», а також у пам'ятках природи місцевого значення «Мар'їна гора» і «Степ Одрадівський».

Основними ризиками для існування популяцій виду є знищення або трансформація їх природних місцезростань. На сьогодні це можливо унаслідок розробки кар'єрів з видобування крейди, надмірного випасання худоби, терасування та заліснення схилів, пожеж.

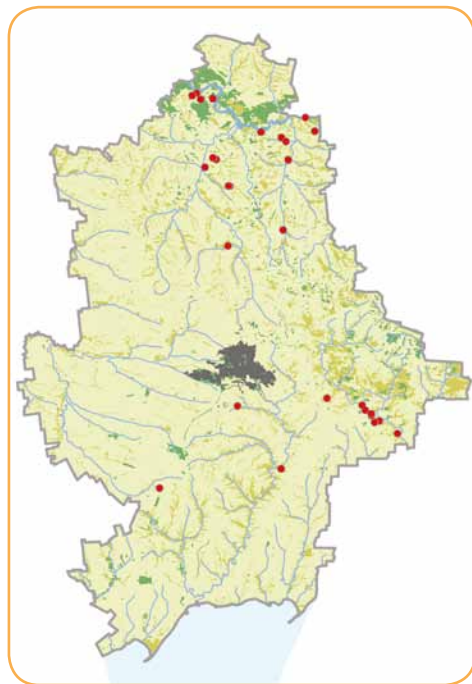

Фото – Олексій Василіук

ВОЛОШКА НЕСПРАВЖНЬОБЛІДОЛУСКОВА

Centaurea pseudoleucolepis Kleopow

Родина Айстрові (Складноцвіті) – *Asteraceae* Bercht. & J.Presl (*Compositae* Giseke)

Дворічна рослина, рідко – однорічник, з досить міцним стрижневим коренем (до 2 см у діаметрі). Стебла прямостоячі до 80 см заввишки, від основи або від середини до верху добре разгалужені, разом з листками ледве опушені, павутинисті. Листки перисто- або двічіперисторозсічені, нижні стеблові утворюють щільну розетку, вони, як правило, на довгих черешках, серединні та верхні – сидячі. Поодинокі дрібні кошики розташовані на кінцях гілок і утворюють розлого-волотисте або щиткоподібне суцвіття. Обгортка яйцеподібна, 8-10 мм завдовжки і 7-8 мм завширшки, її листочки жовтуватозелені, по краю півчасті. Квітки блідо-рожеві до білуватих. Сім'янка 2-2,5 мм завдовжки, темно-бура з білуватими реберцями, чубок помітно коротший від сім'янок. Квітує у липні-серпні (в особливо посушливі роки розвиток рослин затримується, цвітіння нерясне). Плодоносить у серпні-вересні. Розмножується насінням, яке немає природного стану спокою і проростає зразу ж після розсівання.

Зростає на гранітних відслоненнях.

На Донеччині знаходиться єдине відоме місцезнаходження цього виду у світі. Воно взято під охорону у межах відділення Українського степового природного заповідника «Кам'яні могили».

Головними факторами зменшення чисельності особин у популяціях є зникнення природних екотопів, зміна кліматичних факторів, вузька екологічна амплітуда виду, пошкодження насінних зачатків комахами.

Вид включено до Резолюції №6 Бернської конвенції, відповідно він є одним з ключових для створення на його місцезнаходженнях об'єктів з особливим природоохоронним статусом – так званих Смарагдових, або Emerald sites.

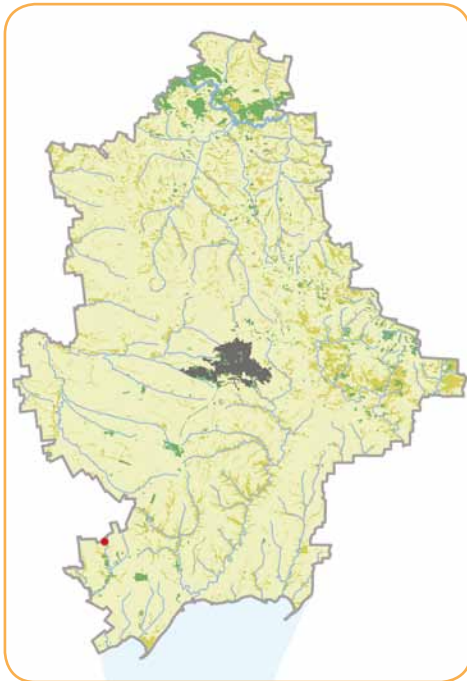

Фото – Олександр Бронсков

ГРОМОВИК ДОНСЬКИЙ

Onosma tanaitica Klokov

Родина Шорстколисті – *Boraginaceae* Juss.

Півкущик 10-35 см заввишки із численними квітконосними стеблами та неплідними пагонами. Стебла білуваті від притиснутого опушення з щетинок і волосків, густо улишені. Листки ланцетні, з загорненими краями, густо вкриті притиснутими щетинками і короткими волосками. Квітки блідо-жовті, у простих або подвійних завійках, віночок трубчато-лійкоподібний, голий (крім зубців). Квітує у травні-липні. Плодоносить у липні-серпні.

Переважає зростає на відкритих еродованих крейдових, мергелевих та вапнякових відслоненнях, зрідка трапляється у різнотравно-типчаково-ковилових степах, подекуди – в кам'янистих та справжніх степах.

На Донеччині популяції виду зберігаються на територіях природно-заповідного фонду як національного, так і місцевого рівня: це відділення Українського степового природного заповідника «Крейдова флора», Національний природний парк «Святі Гори», регіональні ландшафтні парки «Краматорський» і «Клебан-Бик», заказники місцевого значення «Ковила біля с. Григорівка», «Крейдова флора біля с. Кірове», «Пристенське», «Ларинський», пам'ятки природи місцевого значення «Мар'їна гора» і «Степ Одрадівський» та інші.

Причинами зміни чисельності особин у популяціях виду є руйнування природних місць зростання внаслідок випасання худоби, розорювання степової цілини, лісорозведення на схилах, розробки гірських порід, сінокошіння тощо.

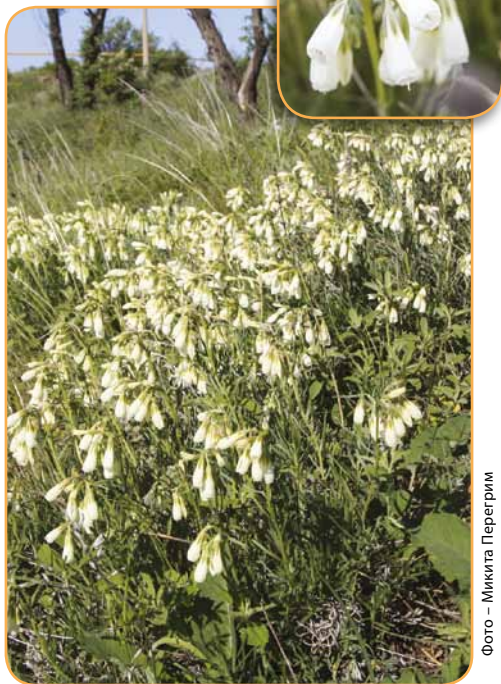
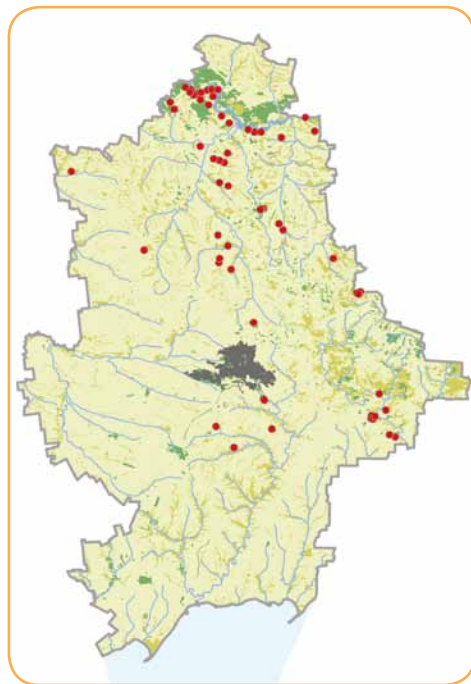

Фото – Микита Перегрим

КАТРАН МОРСЬКИЙ

Crambe maritima L. (*C. pontica* Stev. ex Rupr., nom. nud.)

Родина Капустяні (Хрестоцвіті) – *Brassicaceae* Burnett (*Cruciferae*)

Напіврозеткова багаторічна трав'яна рослина (0,3) 0,5 – 0,6 (0,8) м заввишки. Стебло товсте, прямостояче, дуже галузисте, голе із сизою поволокою. Листки великі, голі, м'ясисті; розеткові – довгочерешкові, в обрисі від яйцеподібних до довгастих, 4-5-лопатеві, із нерівномірнорозбучастим хвилястим краєм; стеблові (верхні) – ланцетні. Квітки духм'яні, зібрані в складну розлогу китицю; пелюстки білі, 7-9 мм завдовжки, чашолистки до 4,5 мм завдовжки. Плід нерозкритий двочленний стручечок; верхній членник круглястий, м'ясистий, 7-9 мм завдовжки. Квітує у квітні-травні (червні). Плодоносить у червні-вересні. Розмножується насінням.

Зростає на літоральних пісках й черепашниках з різкою зміною зволоження.

У Донецькій області охороняється у Національному природному парку «Меотида».

Причинами зміни чисельності є надмірне рекреаційне навантаження на природні місцезростання виду, видобування піску та гальки, забудова прибережної смуги, збирання рослин для букетів та харчових цілей.

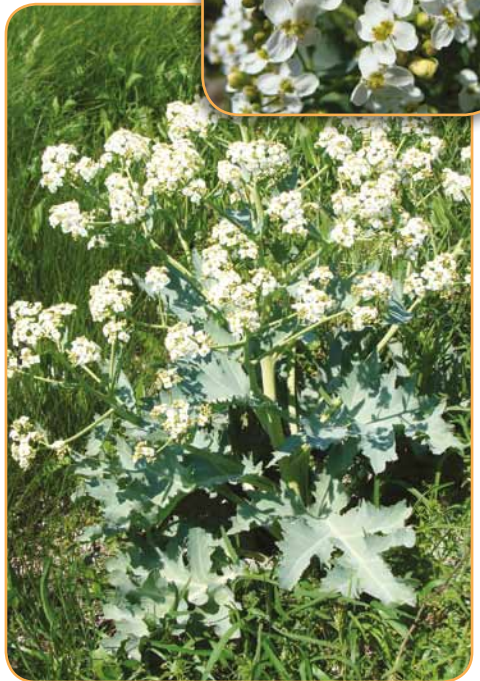
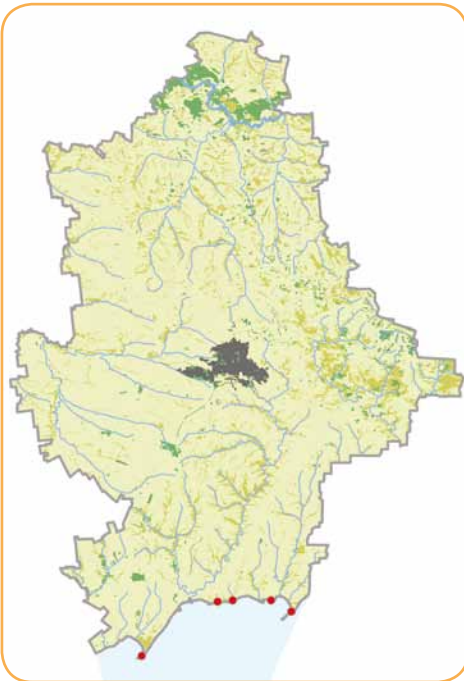

Фото – Олена Бронскова

ЛЕВКОЙ КРИХКИЙ

Matthiola fragrans Bunge

Родина Капустяні (Хрестоцвіті) – *Brassicaceae* Burnett (*Cruciferae*)

Багаторічна білувато-шерстисто-повстиста трав'яна рослина заввишки 20-50 см. Стебла прості або галузисті, при основі здерев'янілі. Прикореневі листя черешкові, чисельні, від виїмчасто-зубчастих до пересторозічених, по краю часто хвилясті; стеблові листки – сидячі. Суцвіття – китиця, квітки брудно-жовтовато-бурі, 20-25 мм завдовжки, і близько 2,5-3 мм завширшки. Плоди – плоскі, прямостоячі, опушені стручки завдовжки до 11 см, завширшки 2,5-3 мм. Квітує в кінці травня – на початку липня, плодоносить у серпні – вересні.

Умови місцезростання: крейдові відслонення по схилах берегів річок, балках, рідше на рухливих осипах крейди у підніжжя схилів (переважно південна або східна експозиція).

У Донецькій області охороняється у відділенні Українського степового природного заповідника «Крейдова флора», у Національному природному парку «Святі Гори», регіональному ландшафтному парку «Краматорський» і пам'ятці природи місцевого значення «Мар'їна гора».

Причинами зникнення і зміни чисельності особин у популяціях є насадження лісосмуг на крейдових схилах, промислова та кустарна розробка крейди, надмірне неконтрольоване випасання худоби; вузька екологічна амплітуда виду, при заростанні крейдових відслонень особини виду знаходяться у пригніченому стані, а з часом зовсім зникають.

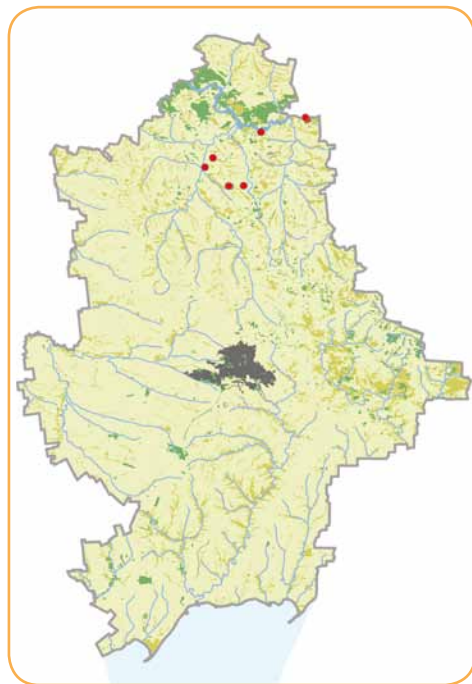

Фото – Галина Гузь

ШИВЕРЕКІЯ ПОДІЛЬСЬКА

Schivereckia podolica (Besser) Andr. ex DC. (incl. *S. mutabilis* (M.Alexeenko) M.Alexeenko; *S. monticola* M.Alexeenko subsp. *mutabilis* M.Alexeenko)

Родина Капустяні (Хрестоцвіті), – *Brassicaceae* Burnett (*Cruciferae*)

Багаторічна літньозимовозелена трав'яна рослина 10-20 см заввишки, густо опушена сіруватими зірчастими волосками, з багатоголовчастим кореневищем; утворює дернини. Стебло висхідне, розгалужене, при основі з розеткою видовжено-оберненоовальних листків. Стеблові листки видовжено-яйцеподібні або яйцеподібні, з дрібними зубчиками, сидячі, розеткові листки – черешкові, від лопатчастих до ланцетних. Квітки білі, дрібні (пелюстки 4,0-5,5 мм), утворюють китицю 6-8 (14) см завдовжки. Плід – яйцеподібний або майже кулястий опушений стручковик 2-5 мм завдовжки. Квітує у квітні-червні, плодоносить у червні-липні. Розмножується насінням і вегетативно.

На Донеччині зростає виключно на крейдяних відслоненнях. Єдине місцезростання у регіоні охороняється у пам'ятці природи місцевого значення «Мар'їна Гора».

Причинами зміни чисельності особин у популяції виду є трансформація його екоотопів внаслідок добування крейди, випасання худоби, а також низька конкурентна здатність виду.

Вид включено до Резолюції №6 Бернської конвенції, відповідно він є одним з ключових для створення на його місцезнаходженнях об'єктів з особливим природоохоронним статусом – так званих Смарагдових, або Emerald sites.

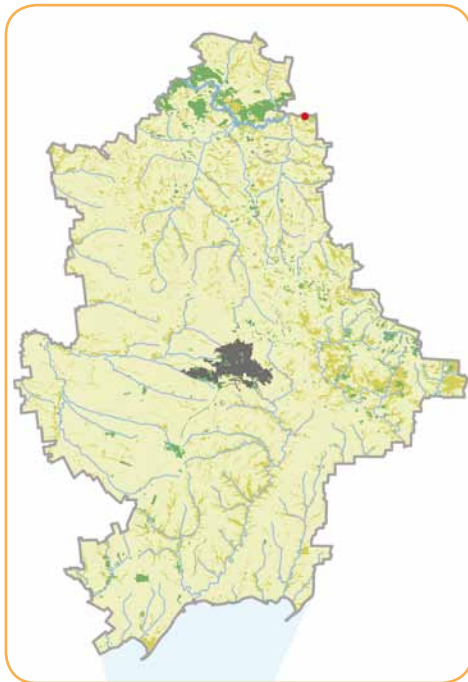

Фото – Дарія Ширяєва

КЛЕОМА ПТАХОНІЖКОПОДІБНА

Cleome ornithopodioides L. s.l. (incl.: *C. ornithopodioides* subsp. *donetzica* (Tzvelev) Tzvelev = *C. donetzica* Tzvelev)

Родина Клеомові – *Cleomaceae* Bercht. & J. Presl

Однорічна трав'яниста рослина 10-60 см заввишки. Стебло гіллясте, прямостояче. Листки трійчасті, лінійні, цілокраї, світло-зелені (зісподу сизі, залозисті), верхівкові листки зменшені, цілісні. Квітки білі або рожеві, зібрані у верхівкові китиці на довгих ніжках у пазухах приквітков. Плід – однонізда, стручкоподібна багатонасінна коробочка. Квітує у червні-серпні. Плодоносить у серпні-вересні.

Зростає на сланцевих, кам'янистих та щербенистих осипах з розрідженим трав'яним покривом.

В області охороняється лише на території регіонального ландшафтного парку «Донецький край».

Основним ризиком для існування виду в регіоні є можливість знищення його природних місцезростань унаслідок антропогенного впливу (видобування каміння, забудова, рекреація, інтенсивне випасання тощо). Разом з тим клеома є піонером заростання осипів, при появі інших видів зникає.

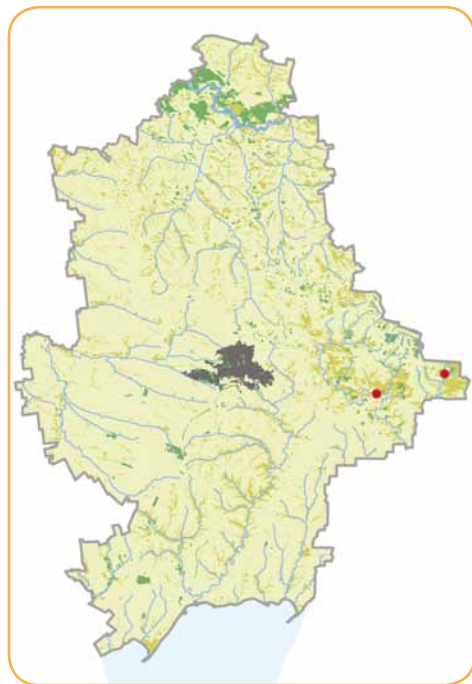

Фото – Антоніна Шмарова

АСТРАГАЛ ГЕННІНГА

Astragalus henningi (Steven) Boriss.

Родина Бобові – *Fabaceae* Lindl.

Багаторічна трав'яниста рослина, 10–30 см заввишки. Листки з 15–27 парами ланцетно-довгастих, загострених, частіше вздовж складених, світло-зелених, зверху голих, зісподу опушених листочків. Грона рідкі, 2–5-квіткові, на тонких пазушних, коротших за листки квітконосах. Чашечка 11–15 мм завдовжки, трубчато-лійкоподібна, з ланцетно-шилоподібними зубцями, відлегло-волосиста. Квітки зеленкувато-жовті, прапорець довгастий, на верхівці з виїмкою, зверху голий. Боби еліптичні, здуті. Квітує в квітні-травні, плодоносить в травні-липні.

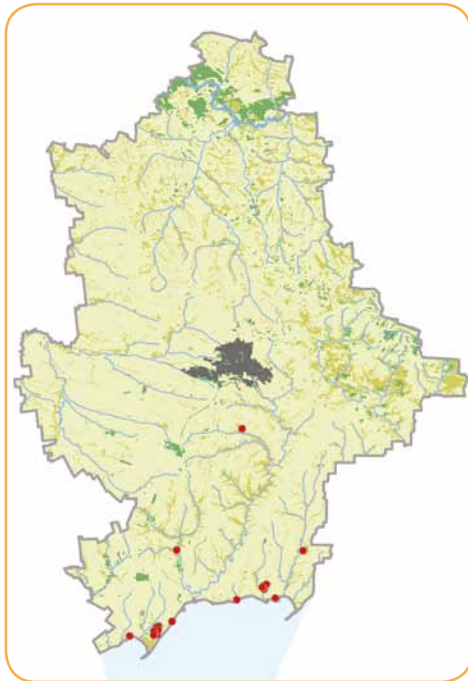
Зростає у складі степових угруповань, на мергельних і крейдових відшаруваннях, на чорноземних та кам'янисто-щебенистих ґрунтах.

У Донецькій області популяції виду взяті під охорону на території відділення Українського степового природного заповідника «Хомутовський степ» і Національного природного парку «Меотида».

Причини зміни чисельності: фрагментарність ареалу, ізолюваність популяцій, скорочення характерних для виду екопотів внаслідок розорювання та заліснення, надмірні пасовищні навантаження.

Фото – Микита Перегрим

АСТРАГАЛ САРЕПТСЬКИЙ

Astragalus sareptanus A.Beck

Родина Бобові – *Fabaceae* Lindl.

Багаторічна трав'яна рослина 10-20 см заввишки з більш-менш розвиненими міжвузлями. Має каудекс і стрижневу кореневу систему. Стебло й листки вкриті відстовбурченими волосками. Суцвіття – китиця. Квітки блідо-лілові або блідо-рожеві, 27-30 мм завдовжки. Чашечка трубчаста, шорстка від білих і небагатьох чорних волосків, при плодах дещо здута. Плід – біб. Квітує у травні-червні, а плодоносить у червні-липні.

Зростає на кам'янистих степових схилах з включеннями вапняків.

На територіях природно-заповідного фонду області відсутній.

Знищення і порушення природних місцезростань внаслідок штучного заліснення степових схилів, розорювання степів, безконтрольного щорічного випалювання рослинного покриву, а також достатньо низька конкурентна здатність виду на межі його поширення – є основними ризиками для існування виду.

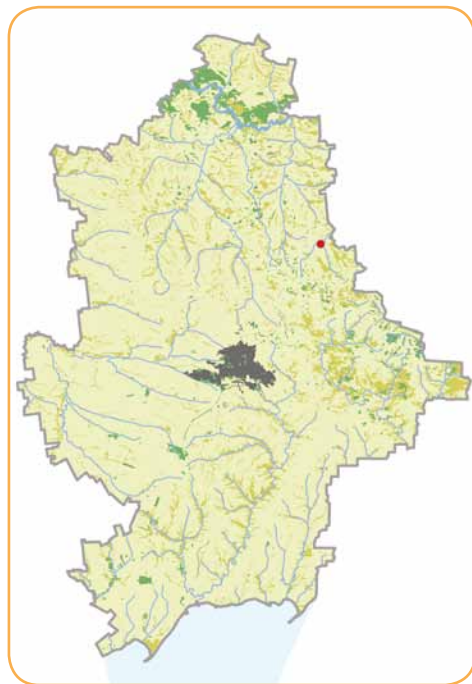

Фото – Микита Перегрим

КАЛОФАКА ВОЛЗЬКА

Calophaca wolgarica (L. f.) DC.

Родина Бобові – *Fabaceae* Lindl.

Кущ до 1 м заввишки, з висхідними, розгалуженими від основи стеблами. Молоді стебла жовтувато-пухнасті, старі – з волокнистими відшаруваннями світло-коричневої кори. Листки непарнопірічасті, листочки овальні або еліптичні, знизу шерстисто-пухнасті, зверху менше опушені, шкірясті. Квітки у зрідженій видовженій китиці з 4-8 квіток на квітконосах до 10 см завдовжки. Віночок жовтий, 20-25 мм завдовжки, у 2 рази перевищує залозисто-опушену чашечку. Біб довгасто-циліндричний, 2-3 см завдовжки, залозисто-щетинистий. Квітує з травня по червень. Плодоносить у липні-серпні.

Найчастіше зростає на пологих степових схилах або терасованих зсувних уступах з більш-менш еродованими ґрунтами, що сформувалися на вапняках, крейді, пісковиках, зрідка – на відшаруваннях цих порід.

На Донеччині охороняється на території двох відділень Українського степового природного заповідника «Кам'яні Могили» і «Хомутовський степ», у Національному природному парку «Меотида», заказнику загальнодержавного значення «Великоанадольський» та заказнику місцевого значення «Знаменівська балка», крім того, у регіональному ландшафтному парку «Донецький кряж». Цікавим є те, що три фрагменти природної популяції виду збереглися на території Донецького ботанічного саду НАН України.

Причини зміни чисельності – розорювання степових схилів, степове лісорозведення, добування будівельного каменю, пожежі тощо.

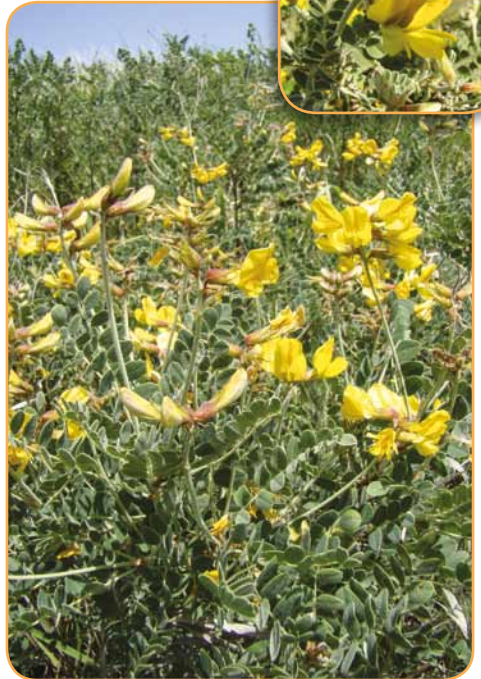
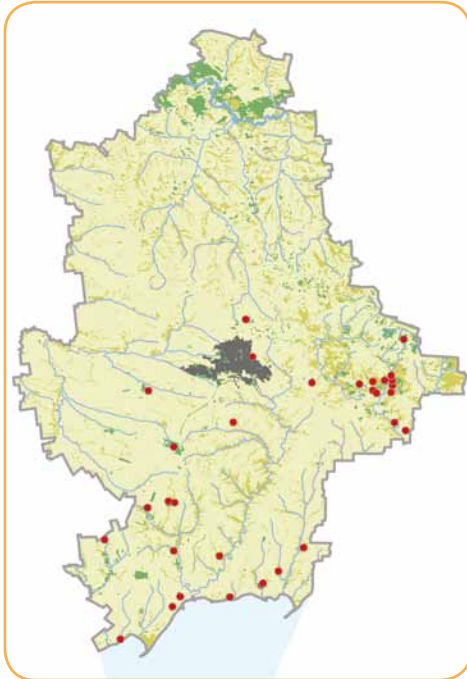

Фото – Віталій Коломізчук

КАРАГАНА СКІФСЬКА

Caragana scythica (Kom.) Pojark.

Родина Бобові – *Fabaceae* Lindl.

Довгокореневищний кущ до 40 см заввишки, відносно слабко колючий, розгалужений, густо-облиснений, з коричневою корою і тоненькими бурувато-сірими гілками. Листки несправжньо-пальчасті, з 4 дрібних (2-7 мм завдовжки), клиноподібних або оберненоланцетних листочків, з маленькою колючкою на верхівці. Квітки пазушні, поодинокі, великі (віночок до 26 мм завдовжки), золотисто-жовті. Чашечка гола, 8-9 мм завдовжки, коричнево-червона. Біб лінійний, голий, коричневий. Квітує у квітні-травні. Плодоносить у червні-серпні.

Зростає переважно на еродованих схилах та на відшаруваннях кам'янистих порід, нерідко на звичайних чорноземах та каштанових ґрунтах з відносно високим вмістом солей.

Популяції виду достатньо добре представлені на територіях природно-заповідного фонду області: у трьох відділеннях Українського степового природного заповідника «Кам'яні Могили», «Кальміуське» і «Хомутовський степ», Національному природному парку «Меотида», заказниках загальнодержавного значення «Бердянський» і «Великоанадольський», пам'ятках природи загальнодержавного значення «Новокатеринівське відслонення» та «Балка Гірка», регіональних ландшафтних парках «Донецький кряж», «Зуївський», а також на 9 заповідних територіях місцевого значення.

Причини зміни чисельності: вузька еколого-ценотична амплітуда, слабка конкурентна здатність, пошкодження насіння комахами, висока чутливість до антропогенних впливів (розорювання, забудови та ґричних розробок, надмірних пасовищних навантажень), заростання чагарниково-степових угруповань під впливом абсолютно-заповідного режиму в заповідниках, степових пожеж.

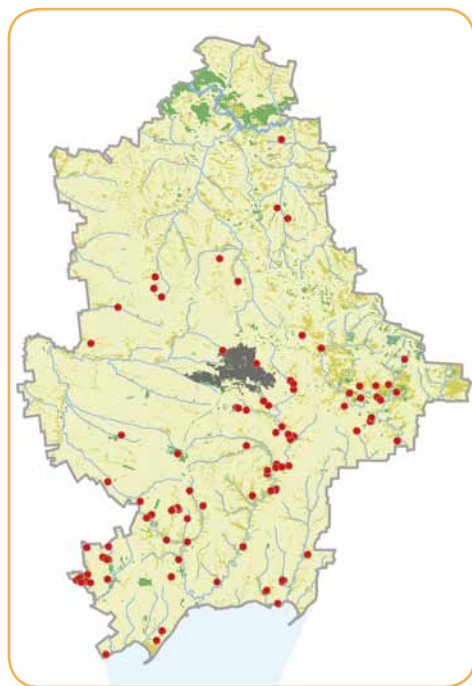

Фото – Віталій Колімічук

ДРІК СКІФСЬКИЙ

Genista scythica Pacz. (incl. *G. verae* Juz.)

Родина Бобові – *Fabaceae* Lindl.

Розгалужений кущик 7-20 см заввишки; гілки короткоопушені, часто лежачі. Листки ланцетні, до 15 мм завдовжки, зісподу сріблясто-притиснуто опушені, зверху голі. Квітки блідо-жовті, зібрані у верхівкові негусті китиці. Біб близько 2 см завдовжки, трохи зігнутий, притисненоволосистий. Квітує у травні-червні. Плодоносить у липні-серпні. Розмножується насінням.

Умови місцезростання – сухі бідні вапнякові відслонення та щебнисті ґрунти на вапняках. Елемент петрофітно-степових та чагарничково-степових угруповань

Охороняють у відділенні «Хомутовський степ» Українського степового природного заповідника, Національному природному парку «Меотида», у заказнику місцевого значення «Пристеньке».

Причини зміни чисельності – руйнування екотопів внаслідок видобування крейди і вапняку, надмірні пасовищні навантаження, терасування та заліснення схилів.

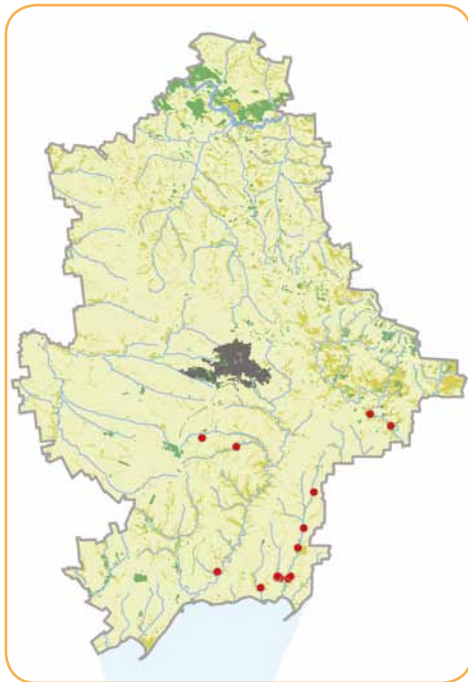

Фото – Бронсков Олександр

ФРАНКЕНІЯ ПРИПОРОШЕНА

Frankenia pulverulenta L.

Родина Франкенієві – *Frankeniaceae* Desv.

Однорічна рослина, стебло сланке, розгалужене, білувато-пухнате, із тонкими пагонами 5-30 см заввишки. Листки у кільцях по 4, оберненояйцеподібні або майже еліптичні, 2-7 мм завдовжки, 1-2,5 мм завширшки, коротко-черешкові, на верхівці притуплені, знизу борошнисто опушені. Квітки дрібні, часто поодинокі в піхвах листків та на кінцях пагонів; чашечка циліндрична, до 4 мм завдовжки, з 5 шилоподібними зубцями, гола; пелюсток 5, вони рожеві, видовжено-оберненояйцеподібні, 3,5-4,5 мм завдовжки, від середини донизу звужені. Тичинок 6, у двох колах. Плід тристулкова видовжено-овальна коробочка приблизно 2х1 мм. Квітує у травні-червні, плодоносить у липні-серпні. Розмножується насінням.

Зростає на вогких солончаках і солонцях у приморській смузі.

На Донеччині охороняється у Національному природному парку «Меотида» на Кривій косі.

Основні ризики щодо подальшої долі популяцій виду і їх чисельності можуть нести зміни сольового та водного режиму, випасання худоби, освоєння територій.

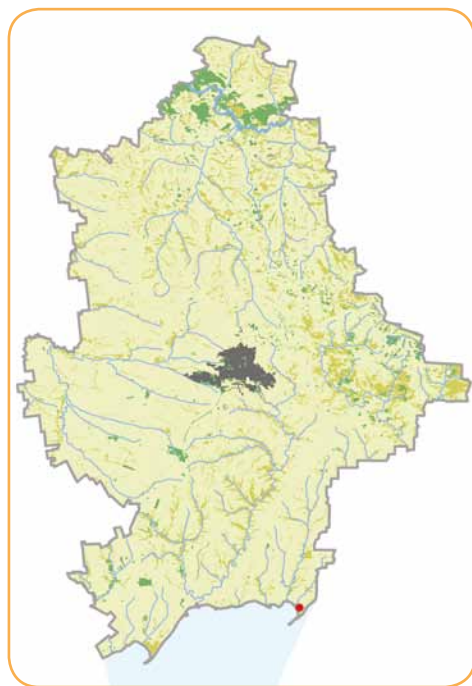

Фото – Monika Janisova

ГРАБЕЛЬКИ БЕКЕТОВА

Erodium beketowii Schmalh.

Родина Геранієві – *Geraniaceae* Juss.

Трав'яний багаторічник, 15-30 см заввишки з супротивними, довгочерешковими, двічі перисторозсіченими на вузьколінійні частки листками та з міцним здерев'янілим коренем. Рослина білувата від короткого притисненого опушення. Квітки лілові (зрідка білувато-рожеві, рожеві чи білі), зібрані по 5-10 (17) у зонтикоподібне суцвіття. Квітконіжки 2,5-3,0 см. Чашолистки 6-7 мм завдовжки, з коротким, 1,0-1,5 (2) мм завдовжки, вістрям. Плід коробочка, на верхівці з волосистим придатком, який у стиглому стані при висиханні скручується спіралью. Квітує в квітні-липні, плодоносить у червні-серпні. Розмножується насінням і поділом кореневищ.

Типовим місцезростанням виду є гранітні відслонення.

В регіоні охороняється у Кальміуському відділенні Українського степового природного заповідника, заповідних урочищах «Гречкине №1», «Гречкине №2», «Василівка», а також у заказнику «Кальчицький» і пам'ятці природи «Чердакли» місцевого значення.

Причинами зміни чисельності виду є витоптування рослин худобою при надмірних пасовищних навантаженнях, руйнування місцезростань при кар'єрних розробках каменю та розорюванні степів.

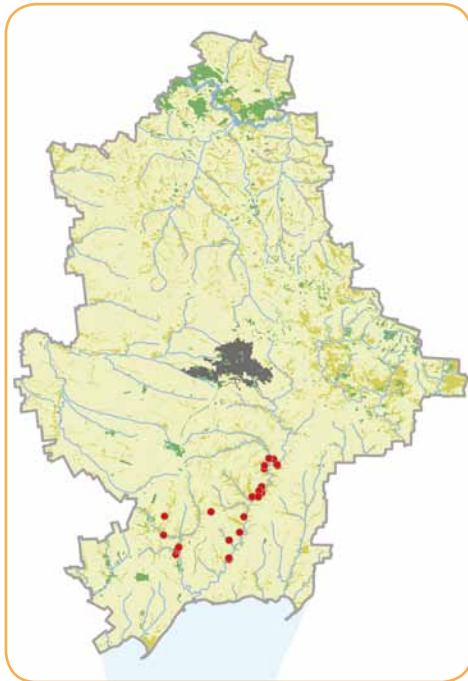

Фото – Олександр Бронсков

ГІСОП КРЕЙДОВИЙ

Hyssopus cretaceus Dubjan.

Родина Губоцвіті – *Lamiaceae* Lindl. (*Labiatae* Juss.)

Напівкущик 20-50 см заввишки. Стебло круглясте, густо опушене короткими волосками. Листки сидячі, вузьколінійні, сірувато-зеленуваті, шорсткі від негустого опушення з жорсткуватих коротких волосків. Суцвіття колосоподібні, однобічні, стиснуті, з 3-6 квіток. Зубці чашечки тупуваті, втричі коротші за трубку. Віночок синій, рідко білий, зовні волосистий. Плід горішкоподібний. Квітуче у травні-серпні. Плодоносить у липні-вересні.

Зростає на відкритих крейдових схилах, переважно з пухким субстратом.

У Донецькій області охороняється у відділенні Українського степового природного заповідника «Крейдова флора», Національному природному парку «Святі Гори», регіональному ландшафтному парку «Краматорський», заказниках місцевого значення «Ковила біля с. Григорівка», «Крейдова флора біля с. Кірове», а також у пам'ятці природи місцевого значення «Мар'їна гора».

Основним ризиком для існування популяцій виду в регіоні є руйнування або трансформація його місцезростань внаслідок видобування крейди, створення лісонасаджень на схилах, пожеж, неконтрольованого випасання худоби.

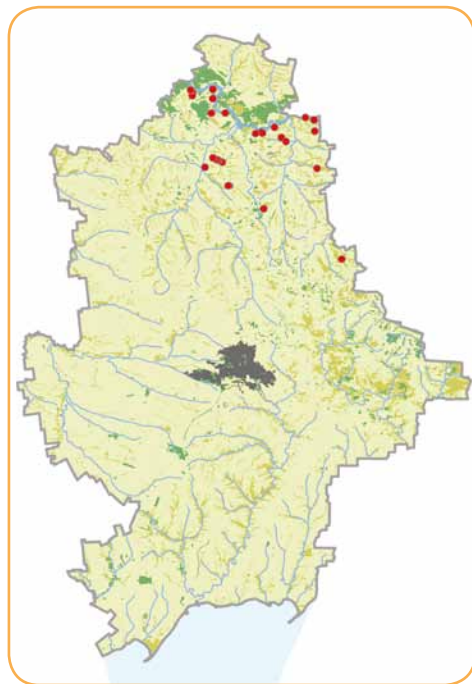

Фото – Галина Гузь

ШОЛОМНИЦЯ КРЕЙДОВА

Scutellaria cretica Juz. (*S. supina* auct. non L.)

Родина Губоцвіті – *Lamiaceae* Lindl. (Labiatae Juss.)

Півкущик 15-45 см заввишки. Стебла до суцвіть опушені короткими, відігнутими вниз волосками. Стеблові листки черешкові, довгасто-яйцеподібні або видовжено трикутно-яйцеподібні до ланцетних, 1-5 см завдовжки, 3-18 мм завширшки, з обрубленою, рідше округлою основою і тупуватою, часто загостреною верхівкою, по краю нерівно зубчато-пилчасті, нижні листки з довгими черешками, верхні – майже сидячі. Квітки сірчаножовті з синьо-фіолетовими боковими лопатями. Суцвіття спочатку головчасте, потім колосоподібне, вісь суцвіття густо опушена. Плоди – яйцеподібно-тригранні горішки. Квітує у травні-серпні, плодоносить у серпні-вересні.

Зростає виключно на відкритих крейдових відслоненнях.

На Донеччині охороняється у відділенні Українського степового природного заповідника «Крейдова флора», Національному природному парку «Святі Гори», регіональному ландшафтному парку «Краматорський», заказниках місцевого значення «Ковила біля с. Григорівка», «Степ біля с. Платонівка» і «Артемівські садово-дендрологічні насадження».

Основним ризиком для існування популяцій виду в регіоні є руйнування або трансформація його місцезростань внаслідок видобування крейди, створення штучних лісонасаджень на схилах, пожеж, інтенсивного випасання худоби, рекреаційного навантаження.

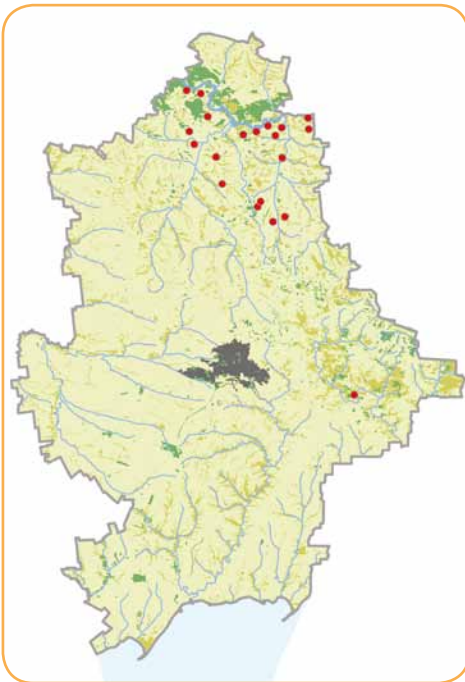

Фото – Микита Перегрим

ПОВСТЯНКА ДНІПРОВСЬКА

Cymbochasma borysthenica (Pall. ex Schlecht.) Klokov et Zoz (*Cymbaria borysthenica* Pall. ex Schlecht.)

Родина Вовчкові – *Orobanchaceae* Vent.

Напівкущик 4-12 см заввишки. Корінь стрижневий, здерев'янілий, з довгими горизонтальними бічними коренями. Стебла численні, здерев'янілі, прямостоячі або відхилені, густоуліснені, як і листки, сірувато-повстисті. Листки лінійно-ланцетні, загострені, спрямовані косо вгору. Квітки (2-4) розміщені біля основи стебла в пазухах нижніх листків. Віночок 25-35 мм завдовжки, жовтий, зовні білувато-опушений. Плід – двогніздна коробочка. Квітує у квітні – травні. Плодоносить у травні-липні. Розмножується насіннєвим і вегетативним способом.

Зростає на кам'янистих, переважно вапнякових, та лесових відслоненнях, кам'янисто-щебенистих ґрунтах та осипах, степових схилах зі змитими ґрунтами на ділянках з невеликою щільністю трав'яного покриву.

Відомо три місцезнаходження виду на південному заході Донецької області, які останнім часом не підтверджуються. Вид, ймовірно, зник з території області.

Знищення та порушення степових ділянок внаслідок розорювання, насадження лісу, надмірного випасання тощо призводить до скорочення кількості популяцій виду і чисельності особин у них.

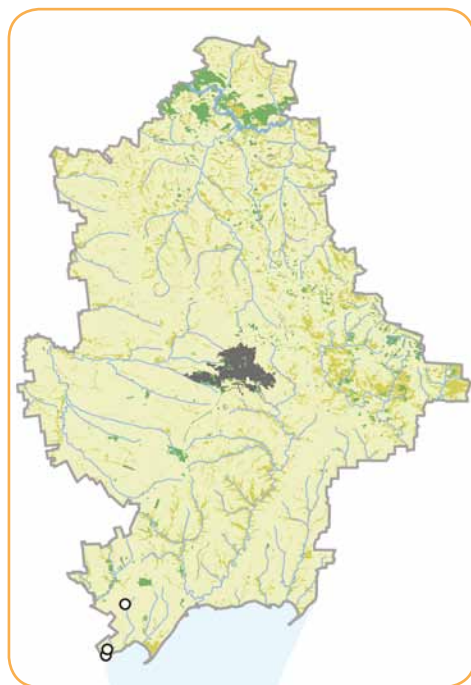

Фото – Олександр Бронсков

ПІВОНІЯ ТОНКОЛИСТА

Paemonia tenuifolia L. (*P. biebersteiniana* Rupr., *P. lithophila* Kotov, *P. tenuifolia* L. subsp. *biebersteiniana* (Rupr.) Takht.)

Родина Півонієві – *Paemoniaceae* Raf.

Багаторічна трав'яна рослина до 50 см заввишки. Листки двічі- або тричі-пірчасті, вузькорозчленовані. Квітки одиничні, криваво-червоні; пелюстки обернено-яйцеподібні, трапляються махрові форми. Висота рослин, ширина долей листків, колір пелюсток значно варіюють. Плід – повстисто-опушена багатолістянка. Квітує у квітні-травні, плодоносить у червні-серпні.

Зростає на степових ділянках з добре розвиненими чорноземними ґрунтами, рідше – на узліссях і галявинах байрачних лісів, а також у підніжжя та на схилах крейдяних пагорбів.

Охороняється у відділенні Українського степового природного заповідника «Хомутовський степ», Національному природному парку «Святі Гори», заказнику загальнодержавного значення «Велико-анадольський», регіональних ландшафтних парках «Донецький кряж» і «Клебан-Бик», а також на території 10 заповідних об'єктів місцевого значення («Казанок», «Гектова Балка», «Брандушка» та інші).

Причини зміни чисельності: розорювання і забудова степових решток, ненормований випас, викопування кореневищ, збирання букетів, заготівля лікарської сировини та рекреаційне навантаження.

Вид включено до Резолюції №6 Бернської конвенції, відповідно він є одним з ключових для створення на його місцезнаходженнях об'єктів з особливим природоохоронним статусом – так званих Смарагдових, або Emerald sites.

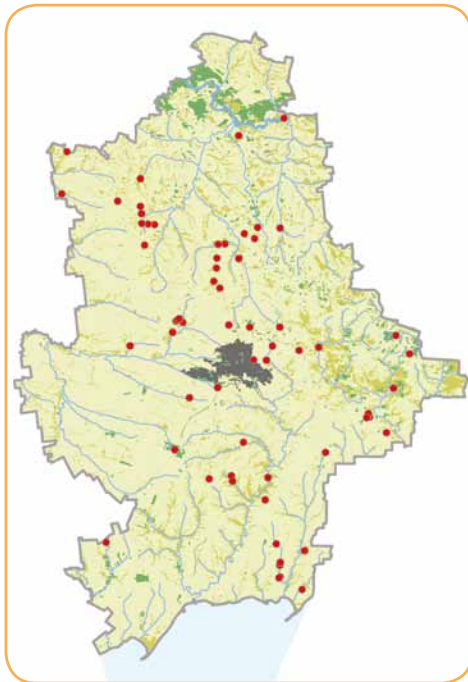

Фото – Микита Перегрим

ГОРИЦВІТ ВЕСНЯНИЙ

Adonis vernalis L. Spach (*Adonanthe vernalis* (L.) Spach, *Chrysocyathus vernalis* (L.) Holub)

Родина Жовтецеві – *Ranunculaceae* Juss.

Багаторічна трав'яна рослина 15-50 см заввишки. Листки пальчасто-розсічені на вузькі ниткоподібні долі. Квітки поодинокі, 2-3 см в діаметрі, золотисто-жовті. Плід – багатогорішок. Квітує в березні-квітні. Плодоносить у травні.

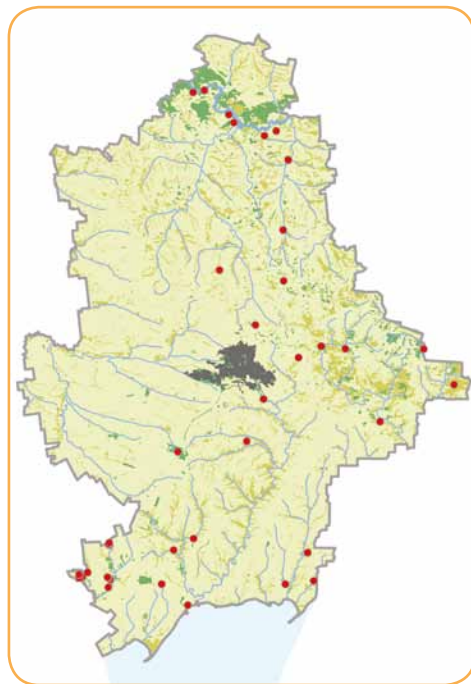
Зростає у складі степових угруповань, переважно лучно-степових.

У Донецькій області охороняється у всіх відділеннях Українського степового природного заповідника, Національних природних парках «Святі Гори» і «Меотида», заказнику загальнодержавного значення «Великоанадольський», заказниках місцевого значення «Урочище Леонтьєво-Байрацьке» і «Ларинський», а також пам'ятці природи місцевого значення «Степ Одрадівський».

Основними ризиками для існування популяцій виду є трансформація або знищення його природних місцезростань унаслідок антропогенного впливу, крім того, проводиться щорічний цілеспрямований збір квітів горицвіту весняного на букети та з метою заготівлі лікарської сировини.

Фото – Микита Перегрим

ГОРИЦВІТ ВОЛЗЬКИЙ

Adonis wolgensis Steven ex DC. (*Adonanthé wolgensis* (Steven ex DC.) Chrtek et Slavíková; *Chrysocyathus volgensis* (Steven ex DC.) Holub)

Родина Жовтецеві – *Ranunculaceae* Juss.

Багаторічна трав'яна рослина 10-30 см заввишки, коротко опушена. Стебло розчепірено галузисте. Стеблові листки пірчасто розсічені на лінійно-ланцетні частки. Квітки поодинокі, на кінцях пагонів, лимонно-жовтуваті. Плід – багатогорішок. Квітує в березні-квітні. Плодоносить у травні-червні.

Місцезростання виду приурочені до угруповань справжніх, чагарникових, петрофітних степів, рідше зростає на узліссях байрачних лісів.

Широко репрезентований у межах заповідних територій регіону: всі відділення Українського степового природного заповідника, Національні природні парки «Меотида» і «Святі Гори», заказники загальнодержавного значення «Великоанадольський» та «Бердянський», пам'ятки природи загальнодержавного значення «Балка Гірка», «Урочище Грабове», всі регіональні ландшафтні парки області, а також 20 об'єктів місцевого значення.

Основним фактором, який негативно впливає на стан та кількість популяцій виду в межах Донецчини, є антропогенний (розорювання степів, заліснення степових схилів, інтенсивний і неконтрольований випас худоби, весняні пожежі, заготівля на лікарську сировину, збирання на букети тощо).

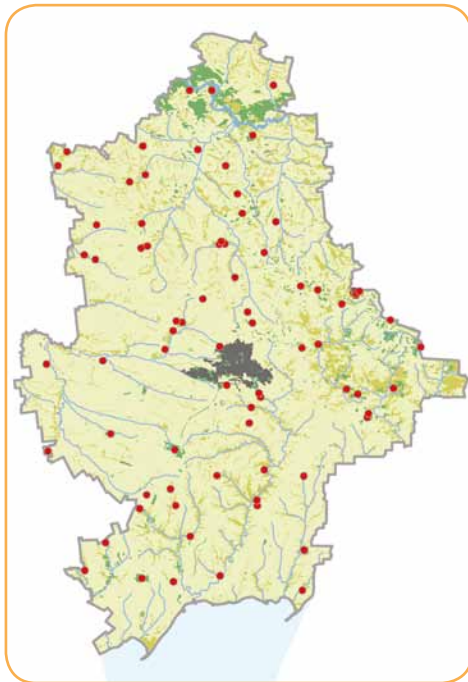

Фото – Микита Перегрим

ДЕЛЬФІНІЙ ЯСКРАВО-ЧЕРВОНИЙ

Delphinium puniceum Pall. (*D. hybridum* Steven ex Willd. subsp. *puniceum* (Pall.) Schmalh.; *Deidropetala punicea* (Pall.) Galushko)

Родина Жовтецеві – *Ranunculaceae* Juss.

Багаторічна трав'яна рослина 30-100 см заввишки з прямостоячими густо короткоопушеними стеблами. Листки великі, на довгих черешках, пальчаторозсічені. Квітки темно-пурпурові, широко відкриті, утворюють на верхівці стебла одну (рідше кілька) густу китицю. Квітує у червні-липні, плодоносить у липні.

Зростає у підніжжя та на схилах мергельних пагорбів, на степових кам'янистих схилах та серед заростей степових чагарників.

На Донеччині охороняється лише у відділенні «Хомутовський степ» Українського степового природного заповідника.

Причини зміни чисельності: трансформація або знищення природних місцезростань виду внаслідок господарського освоєння територій, надмірного випасання худоби, весняних пожеж.

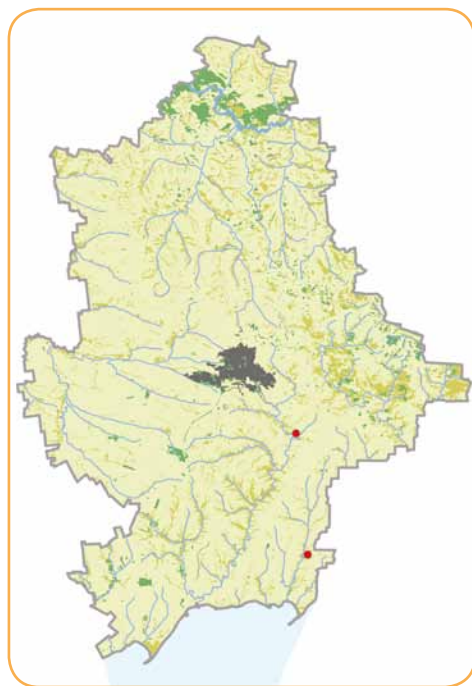

Фото – Микита Перегрим

СОН РОЗКРИТИЙ

Pulsatilla patens (L.) Mill. s.l. (*Anemone patens* L., *P. latifolia* Rupr.; incl. *P. wolfgangiana* (Besser) Rupr.)

Родина Жовтецеві – *Ranunculaceae* Juss.

Багаторічна трав'яна рослина, 7-20 (45) см заввишки. Кореневище вертикальне. Стебла прямостоячі, вкриті густими відстовбурченими м'якими волосками. Прикореневі листки на негусто волосистих черешках, в обрисі округлосерцеподібні, тричі розсічені, з ромбічними глибоко двічі-тричі роздільними сегментами й зубчастими дольками з'являються після цвітіння. Стеблові листки (3 шт.), які утворюють покривало, сильно волосисті. Квітконоси прямі (на час відцвітання квітка більш-менш поникла та зовсім розкрита); оцвітина 3-4 см завдовжки, вузькояйцеподібна, синьо-фіолетова, зовні волосиста. Плодики довгасті, разом зі стовпчиками до 4-6 см завдовжки, сильно-волосисті. Квітує у квітні-травні, плодоносить у травні-червні. Розмножується насінням.

На Донеччині зростає у лісах, на узліссях, по схилах балок.

На територіях природно-заповідного фонду регіону зростає у відділенні «Крейдова флора» Українського степового природного заповідника, у межах Національного природного парку «Святі Гори» та у заказнику місцевого значення «Урочище Плоське».

Основною небезпекою для існування популяцій виду є порушення його природних місцезростань внаслідок зведення лісів, випасання худоби, весняних пожеж. Крім того, сильно шкодить масовий збір рослин на букети і викопування генеративних особин для озеленення.

Вид включено до Резолюції №6 Бернської конвенції, відповідно він є одним з ключових для створення на його місцезнаходженнях об'єктів з особливим природоохоронним статусом – так званих Смарагдових, або Emerald sites.

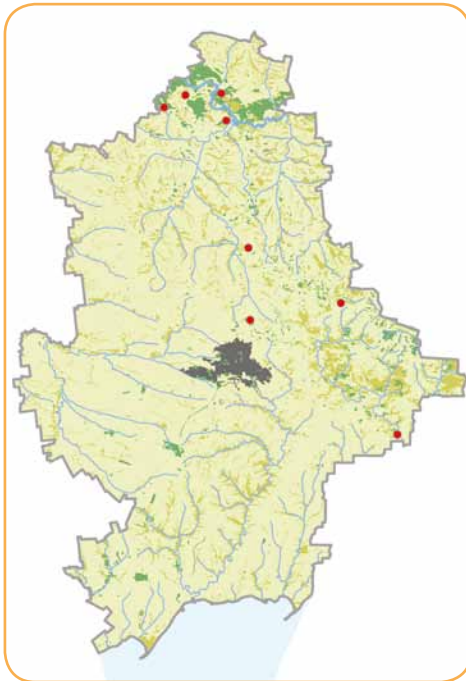

Фото – Микита Перегрим

СОН ЛУЧНИЙ

(С. ЧОРНІЮЧИЙ, С. БОГЕМСЬКИЙ)

Pulsatilla pratensis (L.) Mill. s.l. (incl. *P. bohémica* (Skalický) Tzvelev = *P. pratensis* (L.) Mill. subsp. *bohémica* Skalický; *P. dacica* (Rummelsp.) Tzvelev; *P. donetzica* Kotov; *P. nigricans* auct. non Stöerck, nom. illeg.; *P. ucranica* (Ugr.) Wissjul.)

Родина Жовтецеві – *Ranunculaceae* Juss.

Багаторічна трав'яна рослина 10-40 см заввишки з прямостоячим, одноквітковим, густо-м'яко-волосистим, напіврозетковим стеблом. Листки тричі пірчаторозсічені, опушені, прикореневі довгочерешкові, з'являються до цвітіння або під час цвітіння; верхні листки (3) зростаються основами в дзвоникоподібну обгортку (покривало) з лінійними, м'яко-волосистими частками. Квітка поникла, вузькодзвоникоподібна, 2-4 см в діаметрі, з 6 яйцеподібних або широко-яйцеподібних, темно-фіолетових, зовні пухнастих листочків оцвітини. Квітує у квітні-травні; плодоносить у червні.

Зростає у складі степових угруповань, особливо на вершинах та схилах пагорбів з відслоненнями пісковиків, крейди, мергелю, граніту; рідше на пісках у соснових лісах.

Широко репрезентований у межах заповідних територій регіону: відділеннях «Кам'яні Могили», «Хомутовський степ», «Кальміуське» Українського степового природного заповідника, Національних природних парках «Меотида» і «Святі Гори», заказнику загальнодержавного значення «Бердянський», пам'ятці природи загальнодержавного значення «Урочище Грабове», всіх регіональних ландшафтних парках області, а також більше ніж у 20 об'єктах місцевого значення.

Причини зміни чисельності: терасування схилів при лісорозведенні, розорювання степів, випасання, зривання квітів на букети, весняне випалювання трави, витоптування.

Вид включено до Резолюції №6 Бернської конвенції, відповідно він є одним з ключових для створення на його місцезнаходженнях об'єктів з особливим природоохоронним статусом – так званих Смарагдових, або Emerald sites.

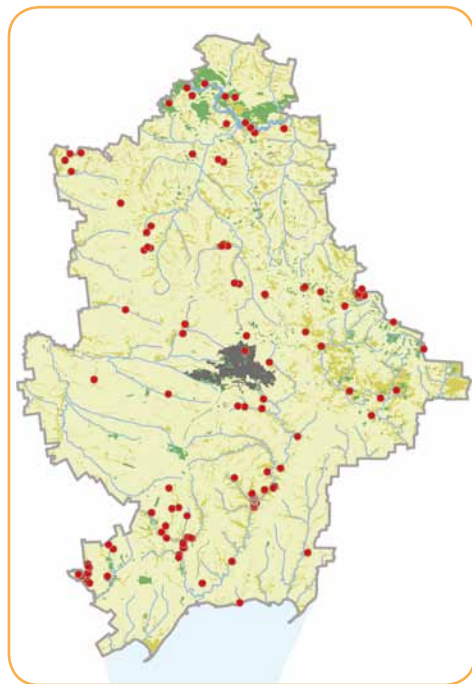

Фото – Микита Перегрим

РАННИК ДОНЕЦЬКИЙ

Scrophularia donetzica Kotov

Родина Ранникові – *Scrophulariaceae* Juss.

Напівкущик 20-50 см заввишки. Стебел багато, висхідних, дрібно-залозистопахнастих. Листки видовжені, грубо пірчаторозсічені, опушені лише на нижній поверхні. Чашечка коротко залозисто опушена, з круглястими частками. Віночок голий, жовтуватий. Стамінодій трикутно-лопатовий, тупий, темно-червоний. Плід – приплюснуто-куляста, гола, жовтувато-бура коробочка з носиком. Квітує у червні-серпні. Плодоносить у вересні-жовтні.

Зростає на відслоненнях сланців і пісковиків.

Охороняється у відділенні «Кальмуське» Українського степового природного заповідника, у регіональному ландшафтному парку «Донецький кряж», а також у пам'ятці природи місцевого значення «Балка Журавлева».

Найбільша загроза для існування популяцій виду – знищення або трансформація його природних місцезростань внаслідок видобування пісковиків і вугілля, випасання худоби та пожеж.

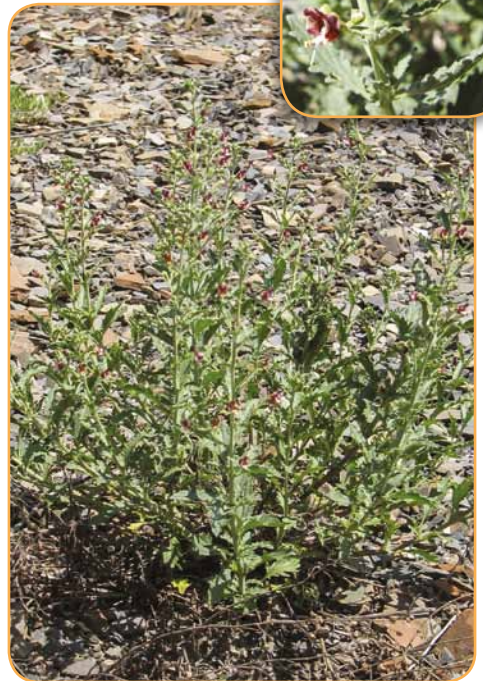
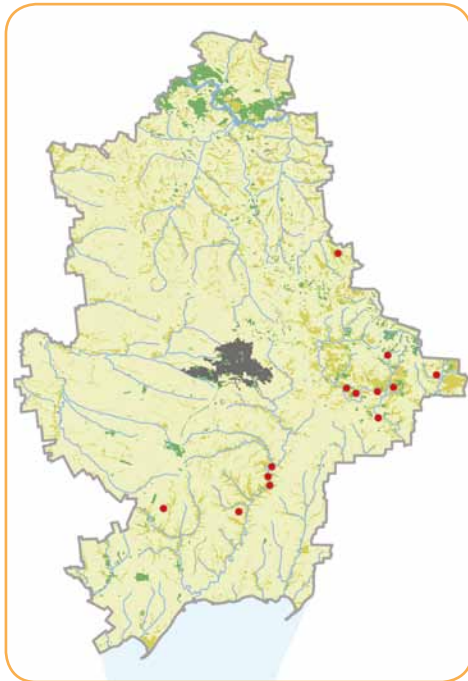

Фото – Олександр Бронсков

ТАМАРИКС СТРУНКИЙ

Tamarix gracilis Willd.

Родина Тамарикові – *Tamaricaceae* Link

Кущ заввишки 2-4 м з брунатно-каштановою корою. Листки лінійно-ланцетні, завдовжки до 4-5 мм, загострені, покриті залозками, що виділяють сіль. Квітки рожеві. Суцвіття китицеподібні, бокові, рідше верхівкові, що зібрані у волоть. Коробочки 4-6 мм завдовжки, багатонасінні. Квітує у травні-липні (вдруге – у серпні-жовтні). Плодоносить у липні-серпні. Розмножується насінням, в умовах культури також вегетативно.

Місцезростаннями виду є приморські піски навколо мілководних солоних лиманів. У Донецькій області охороняється у національному природному парку «Меотида» на Білосарайській косі.

Причинами зміни чисельності є надмірне рекреаційне навантаження на природні місцезростання виду, видобування піску, будівництво, випалювання рослинності.

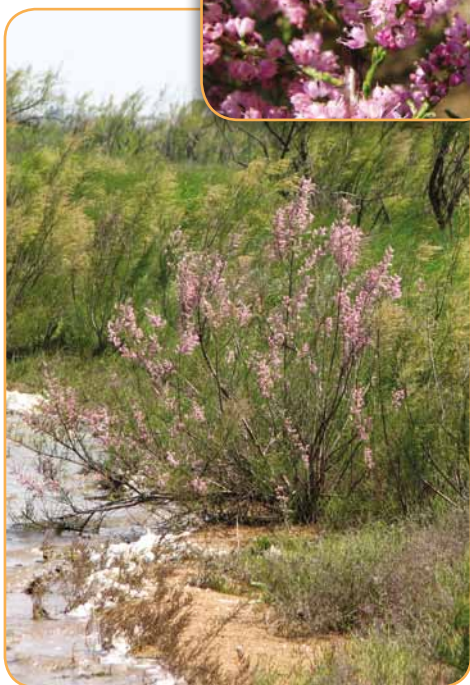
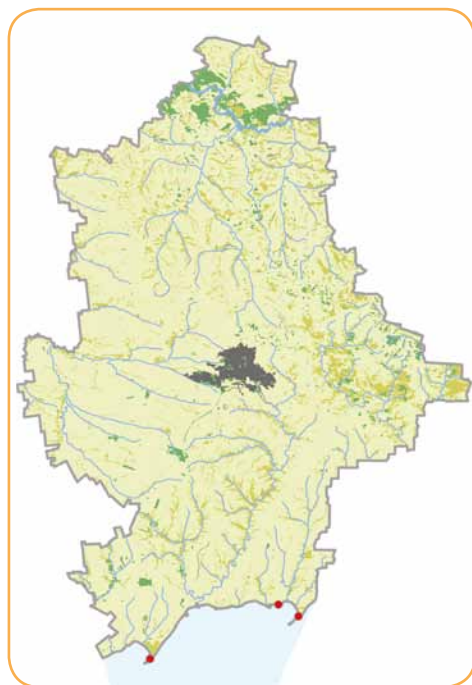

Фото – Олександр Бронсков

СЛОВНИК БІОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ⁴

Вая – велике перисторозсічене, гілкоподібне листя папоротеподібних та деяких примітивних голонасінних.

Евтрофування – підвищення рівня первинної органічної продукції водойм завдяки збільшенню в них концентрації біогенних елементів, здебільшого азоту й фосфору. Розрізняють природне й антропогенне евтрофування (змивання добрив з полів, комунальні й промислові стоки). Накопичення органічної речовини йде до певного рівня, при перевищенні якого виникають явища «цвітіння» води та замори тварин внаслідок нестачі кисню.

Екологічна амплітуда – межі пристосовуваності виду (угруповання) до мінливих умов довкілля⁵.

Екотон – являє собою перехід між двома і більше різними рослинними угрупованнями (фізіономічно помітними), наприклад між лісом і лугом, має специфічні властивості – в його межах можуть формуватись особливі, часто зі складною мозаїчною екологічною структурою, типи оселищ⁶.

Ефемероїди – багаторічні трав'яні рослини, для яких характерна осінньо-зимово-весняна вегетація. Посушливу частину року знаходяться в стані спокою, у вигляді цибулин, бульб, кореневищ.

Мезотрофні водойми – водойми з середнім рівнем первинної продукції, що є перехідними між оліготрофними та еутрофними.

Мікориза – взаємовигідне співжиття грибниці та коренів вищої рослини; один з різновидів симбіозу, що широко розповсюджений у природі. Гриб отримує від коренів вуглеводи і постачає рослину водою і мінеральними елементами живлення. Наявність мікоризи в ґрунті необхідна також для проростання насіння орхідей.

Петрофітний степ – (від грець. *Pétros* – камінь і *phytón* – рослина) – особливий комплекс

степової рослинності, що приурочений до кам'янистих, щебенистих ґрунтів.

Пиління – процес розповсюдження пилку рослин повітряними течіями.

Популяція – сукупність особин одного виду, що займають певну територію, мають спільний генотип і функціонують як частина біоценозу.

Раритетність – особлива рідкісність, цінність.

Реінтродукція – повернення видів рослин та тварин, що зникли з певних причин на частині свого ареалу, знову до тієї ж місцевості за метою створення їх сталої популяції.

Рекреація – процес відновлення фізичних, духовних і нервово-психічних сил людини, який забезпечується системою заходів і здійснюється у вільний від роботи час на спеціалізованих територіях⁷.

Соруси – сукупність органів розмноження, спорангіїв, що розташовуються один біля одного на нижній частині листа папороті

Спороношення папоротей у біологічному відношенні є процесом, що аналогічний цвітінню квіткових рослин.

Стамінодій – видозмінена тичинка в квітці, що втратила здатність виробляти пилок. Її форма та функції, що виконуються, можуть бути дуже різноманітними.

Стенопотність – пристосованість організмів до строго певних умов існування.

Сторбіл – орган розмноження деяких вищих рослин (голонасінних, плауновидних, хвощовидних). Являє собою видозмінений вкорочений пагіг, що несе спеціалізовані листки-спорофіли, на яких розвиваються споротворні органи – спорангії.

Трихоми – різні за формою, будовою та функціями вирости клітин епідерми рослин (волоски, лусочки і т.п.).

Фітоценоз – рослинне угруповання, сукупність рослин на відносно однорідній ділянці земної поверхні. Характеризується певним видовим складом і структурою, що сформувалися внаслідок відбору видів, здатних існувати один з одним і з іншими організмами в певних умовах.

4 Всі визначення словника, окрім тих які мають окремі примітки, запозичені нами з видання: Биологический энциклопедический словарь / Гл. ред. М. С. Гиляров; Редкол.: А. А. Баев, Г. Г. Винберг, Г. А. Заварзин и др. – М.: Сов.энциклопедия, 1986. – 831 с.

5 Мусієнко М. М. та ін. Екологія: Тлумачний словник. – К.: Либідь, 2004. – 376 с.

6 Одум Ю. Основы экологии. – М.: Мир, 1975. – 740 с.

7 Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія. Навчальний посібник. / Н. В. Фоменко. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 312 с.

РЕКОМЕНДОВАНІ ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА

- Акинфеев И.Я. О флоре Екатеринославской губернии // Сб. статей науч. общ-ва по изуч. Екатеринославского края. – Екатеринослав, 1905. – С. 139-204.
- Бекетов А.Н. Об Екатеринославской флоре // Ботан. записки. – СПб., 1886. – Т.1. – С. 1-166.
- Биологический энциклопедический словарь / Гл. ред. М.С. Гиляров; Редколл.: А.А. Баев, Г.Г. Винберг, Г.А. Заварзин и др. – М.: Сов.энциклопедия, 1986. – 831 с.
- Бронскова О. М., Бронсков О. І. Нові знахідки рідкісних рослин у Північному Приазов'ї / Рідкісні рослини і гриби України та прилеглих територій: реалізація природоохоронних стратегій: матер. IV Міжнародної конференції (16-20 травня 2016 року, Київ, Україна). – Київ, Паливода А.В., 2016. – С. 65-67.
- Бронскова О. М., Бронсков О. І. Матеріали до розширення території НПП «Меотида»/ Заповідна справа у Степовій зоні України: праці Всеукр. наук.-практ. конф. (с.Урзуф, 14-15 березня 2017 р.). – Вип.2.Т.1. – Київ, 2017. –С. 241-247.
- Бурда Р.І. Антропогенна трансформація флори. – К.: Наук. думка, 1991. – 168 с.
- Бурда Р.І., Остапко В.М., Ларин Д.А. Атлас охраняемых растений (виды флоры юго-востока Украины, занесенные в Красную книгу). – К.: Наук. думка, 1995. – 124 с.
- Бурда Р.І., Остапко В.М., Тохтарь В.К. Дополнение к «Конспекту флоры юго-востока Украины» // Интродукция и акклиматизация растений. – 1995. – Вип. 24. – С. 31-36.
- Вінніченко Т.С. Рослини України під охороною Бернської конвенції. – Київ, 2006. – 123 с.
- Гапоненко М.Б., Мініна Ю.В. Орхідеї центрального басейну Сіверського Дінця у природі і первинній культурі // Интродукция растений. – 2000. – № 1. – С. 26–28.
- Донбас заповідний. Науково-інформаційний довідник-атлас / під заг. ред. С.С. Куруленка, С.В. Третьякова. – Донецьк: ДФДІПКПК Мінеко-ресурсів України, 2003. – 160 с.
- Дубовик О.Н. Основные черты развития флоры Донецкой лесостепи: Автореф. дис. ... канд. биол. наук: 03.00.05 / Ин-т ботан. АН УССР. – К., 1965. – 40 с.
- Дубовик О.Н. Редкие виды растений Донецкой Лесостепи и необходимость их охраны // Зелёное строительство в степной зоне УССР – К.: Наук. думка, 1970. – С. 27-38.
- Дубовик О.М., Ткаченко В.С. Деякі нові та рідкісні рослини Південно-східної України // Укр. бот. журн. – 1967. – Т. 24., № 3. – С. 50-54.
- Зелёная книга Украинской ССР: Редкие, исчезающие и типичные, нуждающиеся в охране растительные сообщества / под общ. ред. Ю.Р. Шеляг-Сосонко. – Киев: Наук. думка, 1987. – 216 с.
- Клеопов Ю.Д. Дополнения до флоры Сталінської округи (Донец. обл.) // Вісн. Київ. Ботан. саду. – 1929. – Вип. 10. – С. 68-86.
- Клеопов Ю.Д. Рослинне вкриття південно-західної частини Донецького кряжа (кол. Сталінська округа). // Вісн. Київ. Ботан. саду. – 1933. – Вип. 15. – С. 1 – 248.
- Клоков М.В., Лавренко Є.М. Рослинність Донбасу (Ботаніко-географічні досліді на південно-східній Україні за останні роки) // Червоний шлях. – 1924. – № 8/9. – С. 193-212.
- Коломійчук В.П. Конспект флоры сосудистых растений береговой зоны Азовского моря / под ред. Т.Л. Андриенко. – Киев: Альтерпрес, 2012. – 300 с.
- Коломійчук В.П., Перегрим М.М., Надеїна О.В. Рецензії. Червона книга Донецької області: рослинний світ (рослини, що підлягають охороні в Донецькій області) / За заг. ред. В.М. Остапка. – Донецьк: Новая печать, 2010. – 432 с. // Укр. ботан. журн. – 2011. – Т. 68, № 5. – С. 785-789.
- Кондратюк Є.М., Бурда Р.І. Флора Донбасу як об'єкт охорони // Интродукция та акліматизация растений на Україні. – 1979. – Вип. 15. – С. 36-42.
- Кондратюк Є.М., Бурда Р.І. Заповідна охорона флори Донбасу // Интродукция та акліматизация растений на Україні. – 1980. – Вип. 17. – С. 34-41.
- Кондратюк Є.М., Бурда Р.І. Охрана редких и исчезающих видов местной флоры // Промышленная ботаника. – К.: Наук. думка, 1980. – С. 156-220.
- Кондратюк Є.М., Бурда Р.І. Стан і перспективи охорони видів флори Донбасу, занесених до Червоної книги УРСР // Укр. ботан. журн. – 1981. – Т. 38, № 5. – С. 1-7.
- Кондратюк Є.М., Бурда Р.І. Охорона рослин на південному сході України // Укр. ботан. журн. – 1987. – Т. 44, № 5. – С. 85-89.
- Кондратюк Е.Н., Остапко В.М. Редкие, эндемичные и реликтовые растения юго-востока Украины в природе и культуре – К.: Наук. думка, 1990. – 152 с.
- Кондратюк Е.Н., Чуприна Т.Т. Ковыльные степи Донбасса. – К.: Наук. думка, 1992. – 172 с.
- Кондратюк Є.М., Бурда Р.І., Кучеревський В.В. Флористичні знахідки на південному сході України. // Укр. ботан. журн. – 1983. – Т. 40, № 6. – С. 99-100.

29. Кондратюк Е.Н., Бурда Р.И., Остапко В.М. Конспект флоры юго-востока Украины. Сосудистые растения. – К.: Наук. думка, 1985. – 272 с.
30. Котов М.И. Нові види рослин з Донбаса // Ботан. журн. АН УРСР. – 1940. – Т. 1, № 2. – С. 297-300.
31. Котов М.И. Флора і рослинність крейдяних відслонень в Донецькому басейні та використання їх в сільському господарстві // Журн. ін-ту ботаніки АН УРСР. – 1939. – № 21-22 (29-30). – С. 221-241.
32. Красная книга Приазовского региона. Сосудистые растения / под. ред. В.М. Остапко, В.П. Коломийчука. – Киев: Альтерпрес, 2012. – 276 с.
33. Лавренко Е.М. Ботанико-географические исследования между р. Миусом и р. Кальмиусом // Тр. сельскохозяй. опытных учреждений Дона и Сев. Кавказа. – Ростов-на-Дону, 1923.
34. Лавренко Е.М. Леса Донецкого края // Почвоведение. – 1926. – № 3-4. – С. 123-144.
35. Лавренко Е.М. Список рідкісних рослин, що їх знайдено в межах Таганрозької та Маріупольської округ між р. Міус та р. Кальмиусом // Вісті Харків. с.-госп. інституту. – Харків, 1927. – № 8/9. – С. 41-48.
36. Мельник В.І., Парубок М.І. Горицвіт весняний (*Adonis vernalis* L.) в Україні – К.: Фітосоціоцентр, 2004. – 163 с.
37. Мельник В.І., Гриценко В.В., Шевченко Д.Ю., Диденко С.Я. *Bulbocodium versicolor* (Malanthiaceae) – рідкий вид флори Європи. – Киев: Фитосоциоцентр, 2007. – 44 с.
38. Минина Ю.В., Гапоненко Н.Б. Редкие и исчезающие растения центрального бассейна Северского Донца, и их охрана в природе и культуре // Интродукция растений. – 1999. – № 3 – 4. – С. 8–11.
39. Мусієнко М. М. та ін. Екологія: Тлумачний словник. – К.: Либідь, 2004. – 376 с.
40. Одум Ю. Основы экологии. – М.: Мир, 1975. – 740 с.
41. Остапко В.М. Раритетный флорофонд юго-востока Украины (хорология) – Донецк: ООО «Лебедь», 2001. – 121 с.
42. Остапко В.М. Эйдологические, популяционные и ценотические основы фитосоциологии на юго-востоке Украины. – Донецк: ООО «Лебедь», 2005 – 408 с.
43. Остапко В.М., Муленкова Е.Г. Флористическая репрезентативность объектов природно-заповедного фонда в Донецкой области // Промышленная ботаника. – 2006. – Вип. 6. – С. 157-164.
44. Остапко В.М., Бойко А.В., Мосякин С.Л. Сосудистые растения юго-востока Украины. – Донецк: Изд-во «Ноулидж», 2010. – 247 с.
45. Остапко В.М., Приходько С.А., Зеленська В.А. За сторінками Червоної книги. Рослинний світ (місто Краматорськ). – Краматорськ, 2012. – 116 с.
46. Остапко В.М., Глухов О.З., Блэкберн А.А., Муленкова О.Г., Ендеберя А.Я. Регіональна екологічна мережа Донецької області: концепція, програма та схема / під заг. ред. В.М. Остапко. – Донецьк: Вид-во – ТОВ «ТЕХНОПАК», 2008. – 96 с.
47. Остапко В.М., Назаренко А.С., Гнатюк Н.Ю., Муленкова Е.Г., Мовчан Т.Ю., Шпилеєва Н.В. Редкие и исчезающие виды флоры регионального ландшафтного парка «Донецкий край» // Промышленная ботаника. – 2005. – Вип. 5. – С. 233-237.
48. Перегрим М.М. *Crocus reticulatus* Stev. ex Adam. на Донецькому краї. // Интродукция растений. – 2004. – № 4. – С. 11–17.
49. Перегрим М.М. Нові відомості щодо географічного поширення раритетних видів рослин на території Донецького краю. // Чорноморськ. ботан. журн. – 2006. – Т. 2, № 1. – С. 123–128.
50. Перегрим М.М. Рідкісні та зникаючі види флори Донецького краю: Дис. канд. біол. наук. – К.: Нац. ботан. сад ім. М.М. Гришка, 2005. – 288 с.
51. Перегрим М.М. Нові місцезнаходження рідкісних видів рослин на території Донецького краю. // Укр. ботан. журн. – 2006. – Т. 63, № 4. – С. 519–522.
52. Перегрим М.М., Дідух Я.П. *Asplenium x heuffleri* i *Woodsia alpina* на Донецькому краї // Укр. ботан. журн. – 2014. – Т. 71, № 21. – С. 50–52.
53. Перегрим М.М., Накоп'юк І.П. *Fritillaria ruthenica* Wikstr. на Донецькому краї // Интродукция растений. – 2005. – № 1. – С. 3–10.
54. Перегрим М.М., Лесняк Л.І., Перегрим О.М. Вікова структура та стан популяцій *Scutellaria cretica* Juz. у Слов'янсько-Артемівському геоботанічному районі // Интродукция растений. – 2002. – № 3-4. – С. 14-16.
55. Перегрим М., Василюк О., Ширяєва Д., Коломиев Г. 50 рідкісних рослин Луганщини. Атлас-довідник. – К.: «Веселка», 2014. – 60 с.
56. Перегрим М.М., Мойсієнко І.І., Перегрим Ю.С., Мельник В.О. *Tulipa gesneriana* L. (Liliaceae) в Україні. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2009. – 135 с.
57. Перегрим Ю.С. *Astragalus sareptanus* A. Beck. (Fabaceae) в Україні // Интродукция, збереження та моніторинг рослинного різноманіття. Матер. Міжнар. наук. конф. до 175-річчя Ботан. саду ім. акад. О.В. Фоміна Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка (20-24 травня 2014 р., Київ). – Київ: ПАЛИВОДА А.В., 2014. – С. 149-150.
58. Пошкурлат А.П. Европейская часть ареала *Adonis vernalis* L. // Ботан. журн. – 1974. – Т.59, №9. – С. 1347-1358.
59. Приходько С.А. Нові місцезнаходження *Bulbocodium versicolor* (Ker-Gawl.) Spreng. (Liliaceae) в Донбасі // Укр. ботан. журн. – 1994. – Т. 51, № 2/3. – С. 228-231.

60. Собко В.Г. Стежинами Червоної книги. – К.: Урожай, 1993. – 176 с.; 2-е видання: К.: Урожай, 2007. – 280 с.
61. Собко В.Г., Мордатенко Л.П. Срібних хвиль ковилових степове море. – Київ: Фітосоціоцентр, 2005. – 276 с.
62. Талиев В.И. Меловые боры Донецкого и Волжского бассейнов. – Харьков, 1896. – 58 с.
63. Талиев В.И. Материалы для ботанико-географического описания Донецкой возвышенности. // Тр. о-ва испытателей природы Харьковского ун-та, 1899. – Т. 34. – С. 167–278.
64. Ткаченко В.С., Дубовик О.М. Еколого-ценотичні особливості біотопів *Schivereckia mutabilis* (M. Alexeenko) M. Alexeenko в басейні Сіверського Дінця та необхідність їх охорони // Укр. бот. журн. – 1986. – Т. 43, № 3. – С. 89–93.
65. Ткаченко В.С., Дідух Я.П., Генів А.П., Дудка І.О., Вассер С.П., Бойко М.Ф., Ветрова З.І., Навроцька І.Л., Партика Л.Я., Гелюта В.П., Смик Л.В., Тихоненко Ю.Я., Мережко Т.О., Бурдюкова Л.І., Солдатова І.М. Український природний степовий заповідник. Рослинний світ. – Київ: Фітосоціоцентр, 1998. – 280 с.
66. Тищенко О.В. Рослинність приморських кіс північного узбережжя Азовського моря. – Київ: Фітосоціоцентр, 2006. – 156 с.
67. Фіторізноманіття заповідників і національних природних парків України. Ч.1. Біосферні заповідники. Природні заповідники / під заг. ред. В.А. Онищенко, Т.Л. Андрієнко. – К.: Фітосоціоцентр, 2012. – 406 с.
68. Фіторізноманіття заповідників і національних природних парків України. Ч.2. Національні природні парки / під заг. ред. В.А. Онищенко, Т.Л. Андрієнко. – К.: Фітосоціоцентр, 2012. – 580 с.
69. Флора УРСР. – К.: Вид-во АН УРСР, 1936 – 1965. – Т. 1–12.
70. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія. Навчальний посібник. /Н.В.Фоменко.-К.: Центр навчальної літератури, 2007.-312 с.
71. Червона книга Донецької області: рослинний світ (рослини, що підлягають охороні в Донецькій області) / під ред. В.М. Остапко. – Донецьк: Вид-во «Новая печать», 2010. – 432 с.
72. Червона книга України. Рослинний світ / під заг. ред. Ю.Р. Шеляг-Сосонко. – К.: Укр. енциклопедія, 1996. – 608 с.
73. Червона книга України. Рослинний світ / під заг. ред. Я.П. Дідуха. – К.: Вид-во «Глобалконсалтинг», 2009. – 912 с.
74. Шакула О.А. Локальная гетерогенность возрастной структуры популяций тысячелистника голого (*Achillea glaberrima* Klokov) на обнажениях гранитов заповедника «Каменные Могилы» // Промышленная ботаника. – 2007. – Вып. 7. – С. 100–104.
75. Шеляг-Сосонко Ю.Р., Попович С.Ю., Устименко П.М. Про необхідність створення державних природних Національних парків на Донбасі // Укр. ботан. журн. – 1989. – Т. 46, № 4. – С. 93–96.

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК УКРАЇНСЬКИХ НАЗВ РОСЛИН

Астрагал Геннінга – <i>Astragalus henningi</i> (Steven) Boriss.	41	Морквіниця прибережна – <i>Astrodaucus littoralis</i> (M. Bieb) Drude	32
Астрагал сарептський – <i>Astragalus sareptanus</i> A.Beck	42	Пирій ковилолистий – <i>Elytrigia stipifolia</i> (Czern. ex Nevski) Nevski ...	29
Брандушка різнобарвна – <i>Bulbocodium versicolor</i> (Ker. Gawl.) Spreng.	13	Півники борові – <i>Iris pineticola</i> Klokov.	18
Волошка несправжньооблідолускова – <i>Centaurea pseudoleucolepis</i> Kleorow.	35	Півонія тонколиста – <i>Paeonia tenuifolia</i> L.	51
Вудсія альпійська – <i>Woodsia alpine</i> (Bolton) S.F. Gray	8	Плаунець заплавний – <i>Lycopodiella inundata</i> (L.) Holub	7
Гіацинтик Палласів – <i>Hyacinthella pallasiana</i> (Steven) Losinsk.	14	Плодоріжка блощична – <i>Anacamptis coriophora</i> (L.) R.M. Bateman, Pridgeon et M.W. Chase	23
Гісоп крейдовий – <i>Hyssopus cretaceus</i> Dubjan.	48	Плодоріжка болотна – <i>Anacamptis palustris</i> (Jacq.) R.M. Bateman, Pridgeon et M.W. Chase	24
Гніздівка звичайна – <i>Neottia nidus-avis</i> (L.) Rich.	27	Повстанка дніпровська – <i>Cymbobasium borysthena</i> (Pall. ex Schlecht.) Klokov et Zoz	50
Горицвіт весняний – <i>Adonis vernalis</i> L. Spach.	52	Полин суцільнобілий – <i>Artemisia hololeuca</i> M. Bieb. ex Besser.	34
Горицвіт волзький – <i>Adonis wolgensis</i> Steven ex DC.	53	Ранник донецький – <i>Scrophularia donetzica</i> Kotov	57
Грабельки Бекетова – <i>Erodium beketowii</i> Schmalh.	47	Рід Ковила – <i>Stipa</i> L.	30
Громовик донський – <i>Onosma tanaitica</i> Klokov.	36	Рід Тюльпан – <i>Tulipa</i> L.	20
Дельфіній яскраво-червоний – <i>Delphinium puniceum</i> Pall.	54	Рябчик малий – <i>Fritillaria meleagroides</i> Patrin ex Schult. ex Schult. f.	22
Деревій голий – <i>Achillea glaberrima</i> Klokov	33	Рябчик руський – <i>Fritillaria ruthenica</i> Wikstr.	19
Дрік скіфський – <i>Genista scythica</i> Pacz. (incl. G. verae Juz.)	45	Рястка Буше – <i>Ornithogalum boucheanum</i> (Kunth) Asch.	15
Еремурас показний – <i>Eremurus spectabilis</i> M. Bieb	12	Сальвінія плаваюча – <i>Salvinia natans</i> (L.) All.	9
Зозулині черевички справжні – <i>Cypripedium calceolus</i> L.	25	Сон лучний – <i>Pulsatilla pratensis</i> (L.) Mill.	56
Зозульки м'ясочервоні – <i>Dactylorhiza incarnata</i> (L.) Soo.	26	Сон розкритий – <i>Pulsatilla patens</i> (L.) Mill. s.l.	55
Калофака волзька – <i>Calophaca wolgarica</i> (L. f.) DC.	43	Сосна крейдова – <i>Pinus cretacea</i> (Kalenicz.) Kondr.	10
Карагана скіфська – <i>Caragana scythica</i> (Kom.) Pojark.	44	Тамарикс стрункий – <i>Tamarix gracilis</i> Willd.	58
Катран морський – <i>Crambe maritime</i> L.	37	Франкенія припорошена – <i>Frankenia pulverulenta</i> L.	46
Клеома птахоніжкоподібна – <i>Cleome ornithopodioides</i> L. s.l.	40	Цибуля лінійна – <i>Allium lineare</i> L.	11
Косарики тонкі – <i>Gladiolus tenuis</i> M. Bieb.	17	Шафран сітчастий – <i>Crocus reticulatus</i> Steven ex Adams	16
Левкой крихкий – <i>Matthiola fragrans</i> Bunge	38	Шивереція подільська – <i>Schivereckia podolica</i> (Besser) Andr. ex DC.	39
Любка дволиста – <i>Platanthera bifolia</i> (L.) Rich.	28	Шоломниця крейдова – <i>Scutellaria cretica</i> Juz.	49

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК ЛАТИНСЬКИХ НАЗВ РОСЛИН

<i>Achillea glaberrima</i> Klokov – Деревій голий 33	<i>Erodium beketowii</i> Schmalh. – Грабельки Бекетова 47
<i>Adonis vernalis</i> L. Spach – Горицвіт весняний 52	<i>Frankenia pulverulenta</i> L. – Франкенія припорошена 46
<i>Adonis wolgensis</i> Steven ex DC. – Горицвіт волзький 53	<i>Fritillaria meleagroides</i> Patrin ex Schult. ex Schult. f. – Рябчик малий 22
<i>Allium lineare</i> L. – Цибуля лінійна 11	<i>Fritillaria ruthenica</i> Wikstr. – Рябчик руський 19
<i>Anacamptis coriophora</i> (L.) R.M. Bateman, Pridgeon et M.W. Chase – Плдоріжка блощицна 23	<i>Genista scythica</i> Pacz. (incl. <i>G. verae</i> Juz.) – Дрік скіфський 45
<i>Anacamptis palustris</i> (Jacq.) R.M. Bateman, Pridgeon et M.W. Chase – Плдоріжка болотна 24	<i>Gladiolus tenuis</i> M. Bieb – Косарики тонкі 17
<i>Artemisia hololeuca</i> M. Bieb. ex Besser – Полин суцільнобілий 34	<i>Hyacinthella pallasiana</i> (Steven) Losinsk. – Гіацинтик Палласів 14
<i>Astragalus henningi</i> (Steven) Boriss. – Астрагал Геннінга 41	<i>Hyssopus cretaceus</i> Dubjan. – Гісоп крейдовий 48
<i>Astragalus sareptanus</i> A.Beck – Астрагал сарептський 42	<i>Iris pineticola</i> Klokov – Півники борові 18
<i>Astrodaucus littoralis</i> (M. Bieb) Drude – Морквіниця прибережна 32	<i>Lycopodiella inundata</i> (L.) Holub – Плаунець заплавний 7
<i>Bulbocodium versicolor</i> (Ker. Gawl.) Spreng. – Брандушка різнобарвна 13	<i>Matthiola fragrans</i> Bunge – Левкой крихкий 38
<i>Calophaca wolgarica</i> (L. f.) DC. – Калофака волзька 43	<i>Neottia nidus-avis</i> (L.) Rich. – Гніздівка звичайна 27
<i>Caragana scythica</i> (Ком.) Pojark. – Карагана скіфська 44	<i>Onosma tanaitica</i> Klokov – Громовик донський 36
<i>Centaurea pseudoleucolepis</i> Kleorow – Волошка несправжньобілолукова 35	<i>Ornithogalum boucheanum</i> (Kunth) Asch. – Рястка Буше 15
<i>Cleome ornithopodioides</i> L. s.l. – Клеома птахоніжкоподібна 40	<i>Paeonia tenuifolia</i> L. – Півонія тонколиста 51
<i>Crambe maritime</i> L. – Катран морський 37	<i>Pinus cretacea</i> (Kalenicz.) Kondr. – Сосна крейдова 10
<i>Crocus reticulatus</i> Steven ex Adams – Шафран сітчастий 16	<i>Platanthera bifolia</i> (L.) Rich. – Любка дволиста 28
<i>Cymbachasma borysthenica</i> (Pall. ex Schlecht.) Klokov et Zoz – Повстанка дніпровська 50	<i>Pulsatilla patens</i> (L.) Mill. s.l. – Сон розкритий. 55
<i>Cypripedium calceolus</i> L. – Зозулині черевички справжні 25	<i>Pulsatilla pratensis</i> (L.) Mill. – Сон лучний. 56
<i>Dactylorhiza incarnate</i> (L.) Soo – Зозульки м'ясочервоні 26	<i>Salvinia natans</i> (L.) All. – Сальвінія плаваюча. 9
<i>Delphinium puniceum</i> Pall. – Дельфіній яскраво-червоний 54	<i>Schivereckia podolica</i> (Besser) Andr. ex DC. – Шивереція подільська 39
<i>Elytrigia stipifolia</i> (Czern. ex Nevski) Nevski – Пирій ковилолистий 29	<i>Scrophularia donetzica</i> Kotov – Ранник донецький 57
<i>Eremurus spectabilis</i> M. Bieb – Еремурус показний 12	<i>Scutellaria cretica</i> Juz. – Шоломниця крейдова 49
	<i>Stipa</i> L. – Рід Ковила 30
	<i>Tamarix gracilis</i> Willd. – Тамарикс стрункий 58
	<i>Tulipa</i> L. – Рід Тюльпан 20
	<i>Woodsia alpine</i> (Bolton) S.F. Gray – Вудсія альпійська 8

50 рідкісних рослин Донецчини
Атлас-довідник

*Перегрим М., Василюк О., Бронсков О., Бронскова О., Ширяєва Д.,
Спінова Ю., Коломицев Г., Марущак О., Оскирко О.*

Підп. до друку 23.08. 2017.
Формат 60х84/16. Папір крейдований 115 г/м.
Гарнітура «Myriad Pro». Ум. друк. арк. 3,72.
Тираж 1000 пр. Зам. № 17-064.

ПВТП «LAT&K»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 181 від 15.09.2000 р.
Тел.: 235-75-28, 235-00-09

ISBN 978-617-7061-54-9

